

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญ

การพัฒนาประเทศโดยเน้นที่ความเจริญทางวัตถุและความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ได้ก่อให้เกิดผลกระทบทางลบต่อความสมดุลระหว่างมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง กระแสของการพัฒนานอกจากจะทำให้วิถีการดำรงชีวิตแบบพออยู่พอกิน และความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชนลดน้อยลงไปแล้ว ยังก่อให้เกิดปัญหาใหม่ ๆ มากมายในทุกมิติของการดำรงชีวิต ตั้งแต่ความอ่อนแอทางเศรษฐกิจจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตเพื่อบริโภคเป็นการผลิตเพื่อขาย การพึ่งพาตลาดภายนอกโดยขาดอำนาจการต่อรองในระบบต่าง ๆ ที่ตนเองติดต่อสัมพันธ์ด้วย ส่งผลให้คนชนบทจำนวนมากต้องตกอยู่ในสถานะหนี้สิน การสูญเสียที่ดินทำกิน และการอพยพย้ายถิ่นสู่การเป็นแรงงานรับจ้างในเมือง นอกจากนี้ ระบบการผลิตพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้าได้ส่งผลให้ระบบนิเวศถูกทำลาย ชาวชนบทที่เคยดำรงชีวิตด้วยการพึ่งพาธรรมชาติ ต้องหันไปพึ่งการใช้เงินเพื่อซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค วิถีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไป ทำให้คนชนบทเริ่มมองการดำรงชีวิตในภาคเกษตรกรรมเป็นทางเลือกที่เสียเปรียบ และพยายามใช้ระบบการศึกษาที่รัฐจัดให้เป็นเครื่องมือช่วยให้คนรุ่นใหม่มีอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมที่เชื่อว่ามันคงและมีเกียรติมากกว่า การถ่ายทอดวัฒนธรรมซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชุมชนสู่คนรุ่นลูกจึงกระทำอย่างมีข้อจำกัด และมีส่วนทำให้คนรุ่นใหม่ไม่เห็นความสำคัญของการดำรงชีวิตในชนบท คนในชุมชนมีวิถีชีวิตแบบต่างคนต่างอยู่มากขึ้น ในขณะที่ความสามารถในการจัดระเบียบทางสังคมให้เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข สามัคคี และเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันลดน้อยลง ในปัจจุบัน ชุมชนจำนวนมากจึงฝากความหวังในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ไว้กับหน่วยงานภาครัฐ และรอคอยความช่วยเหลือจากภายนอกมากกว่าความพยายามที่จะจัดการกับปัญหาด้วยตัวเอง (นภาพรณี หะวานนท์ เพ็ญสิริ จีระเดชากุล และสุรุจณี ปัดไธสง, 2550, หน้า 21-24)

อาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาที่ผ่านมา ได้ทำลายชนบทซึ่งเป็นรากฐานของสังคมไทยให้อ่อนแอลง เมื่อฐานของสังคมอ่อนแอ สังคมทั้งหมดย่อมมีโอกาสทรุดตัวลงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (ประเวศ วัชสี, 2541, หน้า 2) เนื่องจากความยั่งยืนของประเทศชาติ ขึ้นอยู่กับความยั่งยืนของชุมชนชนบทเป็นสำคัญ ทางออกจากวิกฤติของการพัฒนาในอดีต คือ การหวนกลับมาใช้ชุมชนเป็นฐานของการพัฒนา (Community-based Development Approach) โดยระดมสรรพกำลังจากคนทุกกลุ่มในทุกภาคส่วนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาบนแนวคิดและแนวปฏิบัติที่ก่อตัวจากพื้นฐานของสังคมไทย

โดยมีเป้าหมายอยู่ที่ “ความสามารถในการพึ่งตนเอง (self-reliance)” ของชุมชน อันเป็นสถานะที่สมาชิกในชุมชนสามารถช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้มากที่สุด โดยอาศัยต้นทุนและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนของตนเป็นหลัก ความสามารถในการพึ่งตนเองจะทำให้ชุมชนมีความรู้สึกเป็นอิสระ มีความมั่นใจและพึงพอใจในชีวิตความเป็นอยู่ของตนเนื่องจากมีสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตอย่างพอเพียง (เสรี พงศ์พิศ, 2553, หน้า 3)

ในการขับเคลื่อนให้ชุมชนที่อ่อนแอสามารถฟื้นคืนกลับมามีพลังในการทำหน้าที่บนฐานความเข้มแข็งของตนเองในบริบทใหม่ได้นั้น จะต้องอาศัยกระบวนการที่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงในชุมชนอย่างน้อย 3 ประการ คือ 1) การสร้างคน โดยการพัฒนาความคิด มโนทัศน์ และวิสัยทัศน์ใหม่ในการพัฒนาสังคมที่มีพื้นฐานสอดคล้องกับสังคมแห่งความรู้ 2) การสร้างสังคมแห่งความเป็นจริงที่มีความเป็นเหตุเป็นผล บนพื้นฐานความรู้ที่ผ่านการค้นหาและค้นพบอย่างมีส่วนร่วมจากกลุ่มคน และ 3) การสร้างความรู้ให้เกิดขึ้นอย่างหลากหลาย เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหา โดยองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นจะเป็นพื้นฐานการเรียนรู้ของสังคมทุกระดับ (ประภาพรรณ อุ่อบ, 2545, หน้า 17-18) ด้วยเหตุนี้ กระบวนการประชาพิจัย (people research) ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของคนในชุมชนเพื่อร่วมกันค้นหาข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อจัดทำแผนแม่บทการพัฒนา การทำประชาพิจารณ์แผนเพื่อสร้างการยอมรับร่วมกัน และการนำแผนสู่การปฏิบัติด้วยความร่วมมือร่วมใจกัน (เสรี พงศ์พิศ, 2553) จึงเป็นเครื่องมือที่มีศักยภาพที่จะสร้างการเปลี่ยนแปลงทั้ง 3 ประการข้างต้นได้ การประชาพิจัยเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่จะช่วยให้ชาวบ้านได้รู้จักตนเอง รู้จักชุมชน ได้ค้นพบความรู้ ภูมิปัญญา ระบบคุณค่าความดีงามต่างๆ รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติหลากหลายซึ่งเป็นต้นทุนที่สำคัญของชุมชน การค้นพบทุนและศักยภาพของตนเอง พร้อมกับรู้สถานภาพที่แท้จริงของตน จะทำให้ชุมชนมองเห็นปัญหา และสามารถหาทางออกจากปัญหาได้ด้วยตัวเอง ซึ่งที่สุดแล้วจะทำให้ชุมชนหลุดพ้นจากวิธีคิดแบบพึ่งพาและรอความช่วยเหลือจากภายนอกได้

เนื่องจากผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นทรัพยากรสำคัญของชุมชนที่จะผลักดันและขับเคลื่อนให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่พึงปรารถนา โดยลักษณะสำคัญของผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชุมชนคือ มีความรักท้องถิ่น สนใจใฝ่รู้ กล้าที่จะลองถูกลองผิดด้วยกระบวนการวิจัยแบบชาวบ้าน และมีความต้องการที่จะเห็นการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในทางที่ดีขึ้น โดยศักยภาพของผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นปัจจัยหลักที่มีผลต่อความสำเร็จของกระบวนการพัฒนา ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงจัดทำโครงการวิจัย เรื่อง การใช้กระบวนการประชาพิจัยเพื่อพัฒนาศักยภาพของผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชุมชนโคกโคเต่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยมุ่งให้การวิจัยครั้งนี้ เป็นกลไกที่ช่วยสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมเพื่อเพิ่มพลังอำนาจแก่ชุมชนโคกโคเต่า ให้สามารถพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนในปัจจุบัน และกำหนดทิศทางที่ถูกต้องเหมาะสมสำหรับอนาคตของชุมชนในวันข้างหน้าได้ด้วยตนเอง สำหรับพื้นที่วิจัยนั้น จะใช้พื้นที่หมู่ 3 (บ้านสามหน่อ) และพื้นที่

หมู่ 4 (บ้านลาดบัวขาว) ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีพื้นที่ติดต่อกัน ชาวบ้านมีวิถีการดำเนินชีวิตคล้ายคลึงกัน และมักทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันเสมือน “หมู่พี่-หมู่น้อง” (พยอม วงศ์สารศรี และจันทร์แรม เรือนแป้น, 2554, หน้า 100-101) โดยมีผลการวิจัยระบุว่า ชุมชนหมู่ 3 มีสิ่งที่เป็นตัวบ่งชี้ศักยภาพในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเองมากกว่าชุมชนอื่น ๆ ในตำบลเดียวกัน (จันทร์แรม เรือนแป้น และดวงกมล อัครมาศ, 2555, หน้า 102-103) ซึ่งแสดงถึงความพร้อมของชุมชนหมู่ 3 ในการเรียนรู้สิ่งใหม่เพื่อการพัฒนาตนเองต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีศักยภาพในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง ในตำบลโคกโคเฒ่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยใช้กระบวนการประชาธิปไตย
2. เพื่อประเมินผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีศักยภาพในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง ในตำบลโคกโคเฒ่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี
3. เพื่อสรุปบทเรียนการพัฒนาศักยภาพของผู้นำการเปลี่ยนแปลง ในตำบลโคกโคเฒ่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยใช้กระบวนการประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือ

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตเนื้อหา
 - 1.1 การใช้กระบวนการประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามขั้นตอน ดังนี้
 - 1) การค้นหาตนเอง
 - 2) การค้นหาศักยภาพ/ทุน
 - 3) การสำรวจสภาพปัจจุบัน
 - 4) การเรียนรู้ตัวอย่างความสำเร็จ
 - 5) การค้นหาทางเลือกใหม่
 - 6) การทำแผนชุมชน
 - 1.2 การพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีศักยภาพในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง โดยประเมินจาก
 - 1) ความสามารถในการเก็บรวบรวมข้อมูลในชุมชน

2) ความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อเป็นสารสนเทศสำหรับการวางแผนพัฒนา

3) ความสามารถในการกำหนดภาพอนาคตของชุมชนที่พึงประสงค์และมีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ

4) ความสามารถในการจัดทำแผนชุมชนเพื่อเป็นแนวทางไปสู่ภาพอนาคตที่พึงประสงค์

5) ความสามารถในการหาฉันทามติและสร้างความร่วมมือจากคนในชุมชนในการนำแผนชุมชนสู่การปฏิบัติ

2. ขอบเขตประชากร

ประชากรการวิจัย คือ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ดังนี้

2.1 ผู้นำชุมชน ประกอบด้วย กำนันตำบล และผู้ใหญ่บ้านในพื้นที่วิจัย

2.2 กลุ่มแกนนำในชุมชน ประกอบด้วย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้านในพื้นที่วิจัย

2.3 ผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเต่า และบุคลากรที่รับผิดชอบงานการพัฒนาด้านต่าง ๆ ในพื้นที่ตำบลโคกโคเต่า

3. ขอบเขตพื้นที่

พื้นที่หมู่ 3 (บ้านสามหนอง) และพื้นที่หมู่ 4 (บ้านลาดบัวขาว) ตำบลโคกโคเต่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี

4. ขอบเขตระยะเวลา

1 ปี

นิยามศัพท์

ชุมชนพึ่งตนเอง หมายถึง ชุมชนที่มีความสามารถในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเองได้ด้วยตัวเอง โดยวัดระดับการพึ่งตนเองของชุมชนได้จากขีดความสามารถของชุมชน 4 ประการ คือ

1. เป็นชุมชนเรียนรู้ด้วยตนเองและมีจิตใจที่พร้อมจะเรียนรู้ไปตลอดชีวิต ใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาตัวเอง

2. เป็นชุมชนรู้จักคิดและตัดสินใจได้อย่างอิสระ ไม่พึ่งพาข้อมูล ความเห็น คำแนะนำจากผู้อื่นเพียงอย่างเดียว

3. เป็นชุมชนที่สามารถจัดการกับ “ทุน” ของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. เป็นชุมชนที่มีธรรมาภิบาล ซึ่งหมายถึง การมีสำนึกในกระบวนการตัดสินใจและการบริหารจัดการที่โปร่งใส กระจายอำนาจ และตรวจสอบได้

การพัฒนาชุมชนพึ่งตนเอง หมายถึง การดำเนินการเพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนมีความสามารถในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนได้ด้วยตัวเอง โดยยึดหลักการที่สำคัญ 6 ประการ ได้แก่

1. ไม่ใช้วิธีสั่งการให้ปฏิบัติตาม
2. เน้นการกระตุ้นให้ชุมชนคิดหาหนทางที่จะช่วยตนเอง
3. ใช้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน
4. ใช้หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน
5. ยึดสภาพของท้องถิ่นเป็นแนวทางในการดำเนินงาน
6. การสร้างความแข็งแกร่งให้ชุมชน ด้วยการสร้างโครงสร้างพื้นฐานหลักที่จำเป็นต่อการผลิตเพื่อเป็นรากฐานที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในระยะยาว

ผู้นำการเปลี่ยนแปลง หมายถึง สมาชิกในชุมชนที่มีศักยภาพในการผลักดันและขับเคลื่อนให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่พึงปรารถนา ลักษณะสำคัญของผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ได้แก่ การเป็นผู้ที่มีความรักท้องถิ่น มีความสนใจใฝ่รู้ กล้าที่จะลองถูกลองผิดด้วยกระบวนการวิจัยแบบชาวบ้าน และมีความต้องการที่จะเห็นการเปลี่ยนแปลงของชุมชนไปในทางที่ดีขึ้น

ประชาพิจัย หมายถึง กระบวนการ วิธีการ หรือเครื่องมือที่ถูกสร้างขึ้นมา เพื่อให้ชุมชนใช้ประโยชน์ในการศึกษาตนเอง สืบค้นข้อมูลภายในชุมชนหรือข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ประมวลข้อมูล วิเคราะห์สังเคราะห์ และจัดทำแผนพัฒนาชุมชน โดยการทำประชาพิจัย จะช่วยให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ และค้นพบทุนอันหลากหลายซึ่งเป็นศักยภาพที่แท้จริงของตนเอง รวมทั้งพบแนวทางในการพัฒนาทุนดังกล่าวไปสู่การพึ่งตนเอง หลักการทำประชาพิจัย ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ 7 ขั้นตอน ได้แก่

1. การค้นหาตัวเอง
2. การค้นหารากเหง้าและเอกลักษณ์
3. การค้นหาศักยภาพและทุน
4. การรู้รายรับ รายจ่าย หนี้สิน และปัญหาต่าง ๆ
5. การเรียนรู้จากตัวอย่างและความสำเร็จของชุมชนอื่น
6. การวิเคราะห์ข้อมูลและค้นหาทางเลือกใหม่
7. การร่างแผนแม่บทและทำประชาพิจารณ์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ตำบลโคกโคเต๋ามีผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง
2. คนในตำบลโคกโคเต๋ารู้จักตนเองดีขึ้นและตระหนักในศักยภาพที่มี รวมทั้งมองเห็นแนวทางที่จะใช้ศักยภาพที่มีในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนด้วยตัวเอง
3. เกิดเครือข่ายความร่วมมือและการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกในชุมชน ตัวแทนส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง และนักวิจัย
4. มีการเผยแพร่ผลการวิจัยในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการศึกษาวิจัยต่อยอดให้มีผลในการเพิ่มพูนองค์ความรู้เกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง การใช้กระบวนการประชาธิปไตยเพื่อพัฒนาศักยภาพผู้นำการเปลี่ยนแปลง ในชุมชนโคกโคเฒ่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีศักยภาพในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง ในตำบลโคกโคเฒ่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยใช้กระบวนการประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือ 2) ประเมินผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีศักยภาพในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง ในตำบลโคกโคเฒ่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี และ 3) สรุปบทเรียนการพัฒนาศักยภาพของผู้นำการเปลี่ยนแปลง ในตำบลโคกโคเฒ่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยใช้กระบวนการประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือ ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยจะนำเสนอผลการทบทวนวรรณกรรมตามลำดับ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนและการพัฒนาชุมชนพึ่งตนเอง
2. แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent)
3. แนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตย
4. ข้อมูลพื้นฐานของตำบลโคกโคเฒ่า
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนและการพัฒนาชุมชนพึ่งตนเอง

ความหมายของชุมชน

คำว่า “ชุมชน” ใช้ในหลายความหมายขึ้นอยู่กับทัศนะของนักวิชาการแต่ละคน เช่น สุวิทย์ ยี่วรพันธ์ (2542) ให้ความหมายว่า คือ กลุ่มชนซึ่งรวมกันด้วยความรู้สึกผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยอาศัยหลักความผูกพันทางเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ หรือศาสนาเดียวกันที่ทำให้แต่ละคนมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2544) ให้ความหมายว่า คือ องค์กรทางสังคมอย่างหนึ่งที่ทำให้ปวงสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐาน และสามารถแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่ในชุมชนของตนได้ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันคำว่า “ชุมชน” มีความหมายที่กว้างขวางกว่าเดิมตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยจะคำนึงถึงชุมชนตามลักษณะหน้าที่ (Functional Community) มากกว่าลักษณะทางภูมิศาสตร์ (Geographical Community) ด้วยเหตุนี้ ชุมชนยุคใหม่ จึงอาจมีลักษณะเป็นเครือข่ายของกลุ่มที่มีกิจกรรมทางสังคมคล้ายคลึงกัน มีความสนใจร่วมกัน หรือมี

ความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน เช่น ชุมชนมุสลิม ชุมชน จส.100 ในกรุงเทพมหานคร ฯลฯ ซึ่งแม้สมาชิกของชุมชนที่กล่าวนี้จะมีได้อยู่ในพื้นที่เดียวกันก็ตาม แต่หากสมาชิกทุกคนมีความรู้สึกถึงความเป็นพวกเดียวกันแล้ว ก็มีความเป็นชุมชนเกิดขึ้นได้เช่นกัน (บุญเยี่ยม ตระกูลวงศ์ และคนอื่น ๆ, มปป.) ซึ่งในทัศนะของ ประเวศ วะสี (2544) ชุมชน จะหมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำนั้น ๆ รวมถึงมีการติดต่อสื่อสารกันด้วย ด้วยเหตุนี้ ความเป็นชุมชนจึงอยู่ที่ “ความร่วมมือกัน” ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ในทุกสถานที่และทุกสถานการณ์

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) ให้ความเห็นว่า ชุมชนเป็นรูปแบบการเกาะเกี่ยวสัมพันธ์กันของมนุษย์ โดยไม่จำกัดว่าจะต้องอยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณหนึ่งเท่านั้น โดยในปัจจุบันชุมชนได้รับความสนใจในฐานะเป็นพลังในการขับเคลื่อนไปสู่การมีชีวิตที่ดีร่วมกัน แม้การพัฒนาส่วนใหญ่ จะเป็นการทำงานกับชุมชนหมู่บ้านที่แบ่งแยกชัดเจนตามพื้นที่การปกครอง ซึ่งทำให้ความเป็นชุมชนถูกตีกรอบหรือจำกัดไปตามพื้นที่การปกครองนั้นด้วย แต่ในความเป็นจริง บางชุมชนมีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่เกาะเกี่ยวสัมพันธ์ครอบคลุมหลายหมู่บ้าน หรือในบางกรณีอาจครอบคลุมพื้นที่ในหลายอำเภอหรือหลายจังหวัดก็ได้ สารของชุมชนจึงมิใช่เรื่องของพื้นที่ แต่คือความเป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณและสำนึกร่วมในการดำเนินงานเพื่อบรรลุจุดหมายอย่างหนึ่งอย่างใดร่วมกัน

ความหมายของชุมชนพึ่งตนเอง

ประเวศ วะสี (2544, หน้า 23-24) กล่าวถึงการพึ่งตนเองว่าเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งในพุทธศาสนา โดยการพึ่งตนเองได้ ถือเป็นความเข้มแข็ง ในขณะที่การคิดแต่จะพึ่งพิงผู้อื่น คือความอ่อนแอ ด้วยเหตุนี้ การที่สังคมไทยจะรอดพ้นจากวิกฤติได้ จะต้องทำให้คนในสังคมเปลี่ยนแปลงวิธีคิดจากการคิดแต่จะพึ่งพิงผู้อื่น เป็นการศึกษาที่จะพึ่งตนเอง และสร้างความเข้มแข็งให้ตนเอง รวมทั้งจะต้องเปลี่ยนวิธีการพัฒนาที่ทำให้ฐานล่างอ่อนแอ เป็นการสร้างความเข้มแข็งที่ฐานล่าง เพื่อให้สังคมข้างบนเติบโตด้วยความมั่นคงและยั่งยืน

สำหรับสังคมไทยนั้น ความยากจนของชาวชนบทจัดเป็นปัญหาที่สำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับประชาชนส่วนใหญ่ของชาติ ในปัจจุบัน มีชาวชนบทจำนวนไม่น้อยกว่า 10 ล้านคนที่ยากจนและไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว และมีพระราชประสงค์จะช่วยให้ราษฎรพัฒนาจนสามารถพึ่งตนเองได้ ดังพระราชดำริที่ว่า

“...การเข้าใจถึงสถานการณ์และสภาพการณ์ของผู้ที่เราจะช่วยเหลือนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่สุด การช่วยเหลือให้เขาได้รับสิ่งที่เขาควรจะได้รับตามความจำเป็นอย่างเหมาะสม จะเป็นการช่วยเหลือที่ได้ผลดีที่สุด เพราะฉะนั้น ในการช่วยเหลือแต่ละครั้งแต่ละกรณี จำเป็นที่เราจะต้องพิจารณาถึง

ความต้องการและความจำเป็นก่อน และต้องทำความเข้าใจกับผู้ที่เราจะช่วยให้เข้าใจด้วยว่า เขาอยู่ในฐานะอย่างไร สมควรที่จะได้รับความช่วยเหลืออย่างไร เพียงใด อีกประการหนึ่ง ในการช่วยเหลือนั้น ควรจะยึดหลักสำคัญว่า เราจะช่วยเขาเพื่อให้เขาสามารถช่วยตนเองได้ต่อไป...” (สถาบันการเงินชุมชนพึ่งตนเอง, 2553)

พระราชดำริดังกล่าวข้างต้น เป็นจุดเริ่มต้นที่ก่อให้เกิดโครงการเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของราษฎรโดยเน้นหลักการพึ่งตนเองในลักษณะต่าง ๆ มากมาย เช่น โครงการธนาคารข้าว โครงการธนาคารโค-กระบือ โครงการที่มีลักษณะการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์ โครงการที่มีลักษณะผสมผสานการดำเนินงานด้านต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ทั้งการพัฒนาแหล่งน้ำ การเกษตร การจัดพัฒนาที่ดินให้แก่ราษฎรที่ยากจนไร้ที่ดินทำกิน ฯลฯ โดยโครงการเหล่านี้ล้วนมีวัตถุประสงค์ให้ราษฎรสามารถ “อยู่ได้” หรือ “พึ่งตนเองได้” นั่นเอง

ลักษณะของชุมชนพึ่งตนเอง

การพึ่งตนเองของชุมชนชนบท สามารถพิจารณาได้จากความสามารถของชุมชนในด้านต่าง ๆ โดยมีผู้ให้ความเห็นไว้ ดังนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2544) เห็นว่า การที่ชุมชนชนบทจะพึ่งตนเองได้ ต้องมีความสามารถใน 5 ด้าน ได้แก่

1. การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี (Technological Self-reliance) หมายถึง การมีปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยีทางวัตถุ การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพ การบำรุงรักษาให้คงสภาพดีอยู่เสมอเพื่อการใช้งาน เทคโนโลยีที่กล่าวนี้ จะรวมทั้งของสมัยใหม่ และของดั้งเดิมของท้องถิ่นที่เรียกว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Folk-wisdom) ด้วย
2. การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ (Economic Self-reliance) หมายถึง ความสามารถในการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจหรือการทำมาหาเลี้ยงชีพ ที่มีความมั่นคงสมบูรณ์สุขพอสมควร
3. การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources Self-reliance) หมายถึง การมีทรัพยากรธรรมชาติ มีความสามารถที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้น และสามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ไม่เสื่อมสิ้น
4. การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ (Psychological Self-reliance) หมายถึง การมีสภาพจิตใจที่กล้าแข็งในทางที่จะต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคในการหาเลี้ยงชีพ การพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น
5. การพึ่งตนเองได้ทางสังคม (Social Self-reliance) หมายถึง สภาพการณ์ที่สมาชิกในกลุ่มมีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่น มีผู้นำที่มีประสิทธิภาพสามารถนำกลุ่มคนเหล่านี้ให้ปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ได้

เสรี พงศ์พิศ (2549, หน้า 124) เห็นว่า การพึ่งตนเองของชุมชนสามารถวัดได้จากขีดความสามารถของชุมชนอย่างน้อย 4 ประการ คือ

1. เป็นชุมชนเรียนรู้ด้วยตนเองและมีจิตใจที่พร้อมจะเรียนรู้ไปตลอดชีวิต ใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาตัวเอง
2. เป็นชุมชนรู้จักคิดและตัดสินใจได้อย่างอิสระ ไม่ใช้การพึ่งพาข้อมูล ความเห็น คำแนะนำจากผู้อื่นเพียงอย่างเดียว
3. เป็นชุมชนที่สามารถจัดการกับ “ทุน” ของตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ
4. เป็นชุมชนที่มี “ธรรมาภิบาล” (Good Governance) ซึ่งหมายถึง การมีสำนึกในกระบวนการตัดสินใจและการบริหารจัดการที่โปร่งใส มีการกระจายอำนาจ และสามารถตรวจสอบได้

หลักการเสริมสร้างชุมชนพึ่งตนเอง

ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (อ้างถึงใน สถาบันการเงินชุมชนพึ่งตนเอง, 2553) การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ อาจเริ่มจากใช้ผู้นำในหมู่บ้านที่ชาวบ้านเคารพนับถือ เป็นผู้ชักนำให้ช่วยกันสร้างสรรค์ความเจริญให้กับหมู่บ้าน โดยเริ่มจากกิจกรรมเล็ก ๆ ไปก่อน หรืออาจอาศัยพระหรือเจ้าอาวาสก็ได้ ทั้งนี้ พระองค์ทรงใช้คำว่า “การระเบิดจากข้างใน” ซึ่งหมายถึง การทำให้ชุมชนหมู่บ้านแข็งแรงก่อน แล้วจึงค่อยออกมาสู่สังคมภายนอก มิใช่การเอาความเจริญหรือบุคคลจากสังคมภายนอกเข้าไปปะทะกับชุมชนหมู่บ้านที่ยังไม่ทันได้เตรียมตัวหรือตั้งตัว โดยทรงยกตัวอย่างว่า การพัฒนาในลักษณะของการสร้างถนน และสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ อย่างมากมายนั้น บางครั้งก็ไม่แน่ใจว่าจะประสบผลสำเร็จหรือเป็นการพัฒนาให้ชุมชนพึ่งตนเองได้หรือไม่ หากแต่สิ่งที่พระองค์ยึดถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำให้ชุมชนแข็งแรง คือ การที่ประชาชนรู้จักรวมตัวกันในรูปแบบของกลุ่มเพื่อพัฒนาไปสู่รูปแบบของสหกรณ์เพื่อแก้ปัญหาของชุมชนหรือเพื่อการทำมาหากินร่วมกัน การพัฒนาอาชีพและการส่งเสริมการเกษตรตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะประกอบด้วยหลักการสำคัญ 6 ประการ ได้แก่

1. ไม่ใช้วิธีสั่งการให้เกษตรกรปฏิบัติตาม เพราะไม่อาจช่วยให้คนเหล่านั้นพึ่งตนเองได้ เนื่องจากเป็นการปฏิบัติงานโดยไม่ได้เกิดจากความพึงใจของตน
2. เน้นการพึ่งตนเองและช่วยเหลือตนเองเป็นสำคัญ โดยจะทรงทำหน้าที่กระตุ้นให้เกษตรกรคิดหาช่องทางที่จะช่วยตนเอง พึ่งตนเองโดยไม่มี การบงคับ การแสวงหาความร่วมมือจากภายนอก ต้องกระทำเมื่อจำเป็นจริงๆ
3. ใช้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน

4. ใช้หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน โดยจะทรงรับฟังข้อคิดเห็นของทุกคนอย่าง มีความเป็นกลาง และสามารถปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินงานได้เสมอในลักษณะ “ทดลอง” โดยไม่ถือว่า ความล้มเหลวเป็นสิ่งผิด แต่เป็นสิ่งที่แสดงว่า การดำเนินงานแบบที่ทำอยู่ไม่เกิดผล

5. ยึดสภาพของท้องถิ่นเป็นแนวทางในการดำเนินงาน ทั้งด้านสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาคของประเทศ เพราะ การเปลี่ยนแปลงใดที่ดำเนินการโดยฉับพลัน อาจกระทบต่อค่านิยม ความคุ้นเคย และวิถีการดำรงชีพ ในชุมชน

6. การสร้างความแข็งแกร่งให้ชุมชน ด้วยการสร้างโครงสร้างพื้นฐานหลักที่จำเป็นต่อการผลิต เพื่อเป็นรากฐานที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในระยะยาว โครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญในความเห็นของ พระองค์ท่าน คือ แหล่งน้ำ เพราะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกษตรกรซึ่งส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาอาศัย น้ำฝน มีโอกาสที่จะมีผลิตผลได้ตลอดปี อันเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ในเรื่อง อาหาร เมื่อชุมชนแข็งแกร่งพร้อมดีแล้ว ก็สามารถสร้างโครงสร้างพื้นฐานอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการ ยกระดับรายได้ของชุมชน เช่น เส้นทางคมนาคม ฯลฯ วิธีการพัฒนาเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองได้นี้ จะต้องค่อย ๆ ทำตามลำดับอย่างเป็นขั้นตอน ไม่ควรทำด้วยความเร่งรีบซึ่งอาจก่อให้เกิด ความเสียหายได้

ผลลัพธ์ของการเสริมสร้างชุมชนพึ่งตนเอง

เสรี พงศ์พิศ (2549, หน้า 49) เห็นว่า ความสามารถในการพึ่งตนเอง จะช่วยให้ชุมชน เล็กนึ่งรอคอยรับความช่วยเหลือจากภายนอก แต่จะเกิดความเชื่อมั่นที่จะจัดการกับชีวิตของตนเอง อย่างมีแบบแผน มีข้อมูล มีความรู้ และมีปัญญาที่จะค้นหาทุนอันอุดมสมบูรณ์ในท้องถิ่นของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นทุนทางทรัพยากร ทุนความรู้ภูมิปัญญา หรือทุนทางสังคมวัฒนธรรม เพื่อนำมาปรับใช้ ในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนด้วยตัวเอง ซึ่งที่สุดแล้ว จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจาก วัฒนธรรมอุปถัมภ์เข้าสู่วัฒนธรรมข้อมูลความรู้ เกิดการเรียนรู้ตนเอง เกิดการเปลี่ยนแปลงจากวิธีคิด และวิธีบริหารจัดการแบบแยกส่วนเป็นการคิดแบบเชื่อมโยงบูรณาการ

แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำการเปลี่ยนแปลง

ความหมายและความสำคัญของผู้นำการเปลี่ยนแปลง

ผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) เป็นทรัพยากรสำคัญของชุมชนที่จะผลักดันและ ขับเคลื่อนให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่พึงปรารถนา ลักษณะสำคัญของผู้นำการ เปลี่ยนแปลงในชุมชน คือ เป็นผู้ที่มีความรักท้องถิ่น สนใจใฝ่รู้ กล้าที่จะลองถูกลองผิดด้วย

กระบวนการวิจัยแบบชาวบ้าน และมีความต้องการที่จะเห็นการเปลี่ยนแปลงของชุมชนไปในทางที่ดีขึ้น โดยที่การพัฒนาขึ้นนั้น ยังคงอนุรักษ์วิถีชีวิตแบบเดิมไว้ได้โดยใช้ภูมิปัญญาของตนผนวกกับความรู้ใหม่ที่ได้มาจากการเรียนรู้หรืออบรมจากที่ต่าง ๆ ความสำเร็จที่เกิดขึ้น จะทำให้เกิดความมั่นใจที่จะขยายผลต่อไปยังเพื่อนต่างตำบล โดยการขยายผลนั้น จะเริ่มจากการสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงใหม่ โดยแสวงหาคนที่มีแนวคิดเดียวกันมาร่วมแลกเปลี่ยนเพื่อพัฒนาความรู้ที่ได้ออกมาเป็นชุดข้อมูล และนำชุดข้อมูลเหล่านั้นลงสู่การปฏิบัติ จากนั้น จึงสรุปความรู้ที่ได้ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงใหม่จะมีอิสระทางความคิดในการต่อยอดความรู้ การเลือกแนวทางการทำงานและการพัฒนาของตนเอง โดยมีสมาชิกในชุมชนให้การสนับสนุน

เบริท เคโอส (Berit Kjos, 2004) ให้ความเห็นไว้ว่า ความหมายของ Change Agent จะไม่จำกัดเฉพาะแวดวงการบริหารองค์กรเหมือน Transformational Leadership ซึ่งในภาษาไทยจะแปลคำทั้งคู่นี้ว่า “ผู้นำการเปลี่ยนแปลง” เช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะการเคลื่อนไหวของ Change Agent สามารถเกิดขึ้นได้หลายระดับตั้งแต่ระดับโลกจนถึงระดับชุมชนท้องถิ่น โดยองค์การพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ระบุว่า ผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการขับเคลื่อนทางสังคมไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์ เพราะเมื่อผู้นำ/กลุ่มแกนนำในชุมชนมีสถานะการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในตัวแล้ว บุคคลเหล่านี้จะสามารถขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาภายในชุมชนต่อไปได้ด้วยตนเอง (สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์, 2553) ด้วยเหตุนี้ การมีผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่เข้มแข็งในทุกระดับของสังคม จึงเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการตอบสนองต่อปัญหาสังคม โดยความเป็นผู้นำจะทำให้สามารถดึงคนเข้ามามีส่วนร่วมและลงมือปฏิบัติการอย่างเป็นรูปธรรม

เนื่องจากความเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีอยู่ในตัวคนทุกคน ดังนั้น จึงสามารถที่จะบ่มเพาะและพัฒนาสถานะการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในตัวบุคคลได้ นอกจากนั้น สถานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในความหมายใหม่ ไม่จำเป็นต้องผูกโยงกับตำแหน่งหรือสถานภาพที่เป็นทางการ แต่จะเชื่อมโยงกับคุณลักษณะภายใน เช่น เจตจำนง พลังใจ ความอดทน ความเพียรพยายาม วิสัยทัศน์ จินตนาการ ฯลฯ มากกว่า โดยผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามการรับรู้ใหม่นี้ จะมีความสามารถที่จะสร้างการตอบสนองที่ซับซ้อนต่อความท้าทายที่ซับซ้อน และการสร้างแรงบันดาลใจในองค์กร หรือสังคมเพื่อนำไปสู่การสร้างสรรค่อนาคตที่ดีกว่า ด้วยเหตุนี้ ผู้นำการเปลี่ยนแปลง จึงหมายถึง ผู้ที่มีความสามารถในการสร้างแรงบันดาลใจแก่คนอื่นให้ลงมือกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อสร้างสรรค์สิ่งที่ดีกว่าเดิม โดยผู้นำการเปลี่ยนแปลงในความหมายนี้ จะมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาบุคคล องค์กร และสังคม โดยจะเป็นทั้งผู้เรียนรู้ ผู้ให้คำปรึกษา ผู้บุกเบิกนำทางและสร้างแผนที่สำหรับอนาคตข้างหน้า

ขีดความสามารถของผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลง

ริค วอร์เรน (Rick Warren, cited by John Hall, Shannon Johnson, Allen Wysocki, and Karl Kepner, 2010, p.p.3) ได้ให้หลักสำคัญ 7 ประการ ที่จะช่วยให้ผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงสามารถสร้างความร่วมมือจากชุมชนเพื่อบรรลุเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ดังนี้

1. หลักการทำให้ง่าย (Principle of Simplification) ผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงที่ประสบความสำเร็จ จะต้องเริ่มจากการมีวิสัยทัศน์ และถ่ายทอดวิสัยทัศน์เพื่อกำหนดเป้าหมายร่วมกัน โดยผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงจะต้องมีความสามารถในการถ่ายทอดวิสัยทัศน์ของการเปลี่ยนแปลงที่ต้องการให้เกิดขึ้นแก่สมาชิกอย่างกระจ่างชัด และมีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ

2. หลักการจูงใจ (Principle of Motivation) คือ ความสามารถของผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงในการที่จะได้มาซึ่งความเห็นพ้องต้องกันและการยินยอมพร้อมใจ (commitment) ของสมาชิกเพื่อไปสู่วิสัยทัศน์ที่กำหนดร่วมกัน วิธีการง่าย ๆ ในการจูงใจผู้อื่น จะได้แก่ การสร้างความท้าทาย การให้โอกาสอย่างกว้างขวางที่จะเข้าร่วมในกระบวนการอย่างสร้างสรรค์ และให้ความยอมรับในตัวสมาชิก

3. หลักการอำนวยความสะดวก (Principle of Facilitation) คือความสามารถในการอำนวยความสะดวกให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งในตัวบุคคลและทีมงาน

4. หลักนวัตกรรม (Principle of Innovation) คือความสามารถที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้จริง ซึ่งจะมีผลให้สมาชิกเกิดความเชื่อมั่นและสนับสนุนการทำงานเป็นทีม

5. หลักการระดมพลัง (Principle of Mobilization) คือความสามารถที่จะสร้างความร่วมมือสร้างความพร้อม และเสริมพลังสมาชิกเพื่อไปสู่วิสัยทัศน์ร่วมกัน

6. หลักการเตรียมความพร้อม (Principle of Preparation) คือความสามารถที่จะเรียนรู้อย่างไม่หยุดยั้ง การเรียนรู้เป็นวิถีทางที่จะช่วยให้ผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงสามารถใช้ประโยชน์จากโอกาส และขจัดปัญหาอุปสรรคที่มี

7. หลักความมุ่งมั่น (Principle of Determination) คือ ผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงต้องมีหลักยึดเหนี่ยวที่มั่นคงทั้งทางจิตวิญญาณ อารมณ์ และกายภาพ ซึ่งจะมีผลให้สามารถธำรงรักษาความยินยอมพร้อมใจ (commitment) ของสมาชิก

วิธีเสริมสร้างศักยภาพผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลง

การพัฒนาและเสริมสร้างผู้นำ ถือเป็นกิจกรรมหลักอย่างหนึ่งของการพัฒนา โดยในด้านหนึ่งผู้นำชุมชน จะหมายถึง ผู้ที่มีอิทธิพลเหนือผู้อื่น สามารถทำให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม ส่วนอีกด้านหนึ่งนั้น ผู้นำชุมชน จะหมายถึง ผู้ที่มีภาวะการนำ สามารถประสานให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ผลสำเร็จที่ดี ซึ่งในความเห็นของ ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) ผู้นำชุมชนสามารถมีอิทธิพลได้ทั้งทางบวกและทางลบต่องานพัฒนา กล่าวคือ มีบทบาทเป็นได้ทั้งผู้สร้างและผู้ทำลายความเข้มแข็งของชุมชน

เป็นที่น่าสังเกตว่าในสังคมที่ไม่เป็นประชาธิปไตยและมีความเหลื่อมล้ำไม่เป็นธรรม “ผู้นำ” จะเป็นปัจจัยสำคัญในอันดับต้น ๆ ของความสำเร็จ และความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับสมาชิกของชุมชนมักเป็นความสัมพันธ์เชิงพึ่งพา ผู้นำมักเป็นคนกลุ่มน้อยที่มีอำนาจและมีทรัพย์สินหรือตำแหน่งสูงกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมลักษณะเช่นนี้ หากผู้นำมีความเข้มแข็งมากเท่าใดชุมชนก็จะอ่อนแอมากเท่านั้น ในทางกลับกัน ผู้นำที่มีภาวะการนำที่ดี อาจไม่ใช่ผู้มีอำนาจอิทธิพลหรือมีฐานะทางเศรษฐกิจก็ได้ ดังจะเห็นได้จากผู้นำทางความคิด ทางคุณธรรม ทางศาสนาและวัฒนธรรม จำนวนมากซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากชุมชน บุคคลเหล่านี้สามารถทำหน้าที่เป็นสื่อประสานให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการทำงานพัฒนา การแบ่งปันความรู้ ประสบการณ์ และทรัพยากร เพื่อนำไปสู่ชีวิตที่ดีร่วมกัน

ในการเสริมสร้างศักยภาพผู้นำการเปลี่ยนแปลงนั้น ส่วนใหญ่จะใช้เทคนิควิธีที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้เป็นสำคัญ โดยจะเน้นการเรียนรู้ที่เป็นกระบวนการต่อเนื่อง มีเนื้อหาที่สอดคล้องกับกิจกรรมและบทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงในแต่ละระยะของการพัฒนา รวมทั้งส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองและเรียนรู้ซึ่งกันและกันเพื่อสร้างการนำร่วมและสร้างผู้นำใหม่

แนวคิดเกี่ยวกับประชาพิจัย

ความหมายของประชาพิจัย

ประชาพิจัย (People Research) หรือ ประชาพิจัยและพัฒนา (People Research and Development: PR&D) เป็นคำที่คิดขึ้นโดยมูลนิธิหมู่บ้าน เพื่อใช้เรียกกระบวนการ วิธีการ หรือเครื่องมือที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ใช้ประโยชน์ในการศึกษาตนเอง สืบค้นข้อมูลภายในชุมชนและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ประมวลข้อมูล วิเคราะห์สังเคราะห์ แล้วจัดทำแผนพัฒนาชุมชน ซึ่งถ้าหากเป็นแผนใหญ่ที่ให้กรอบการพัฒนาอย่างรอบด้าน จะเรียกว่า “แผนแม่บทชุมชน” (Community Master Plan) ด้วยเหตุนี้ การทำประชาพิจัย จึงเป็นการวิจัยตนเองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน เพราะหัวใจของประชาพิจัย คือ กระบวนการเรียนรู้ที่ช่วยให้ชุมชนค้นพบ “ทุน” อันหลากหลาย ซึ่งเป็นศักยภาพที่แท้จริงของตนเอง รวมทั้งพบแนวทางในการพัฒนา ทุนดังกล่าวไปสู่การพึ่งตนเอง (สมพงษ์ ตันติวงศ์ไพศาล, 2553) ในปัจจุบัน กระบวนการประชาพิจัยได้รับการยอมรับในหลายประเทศทั่วโลก โดยโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ได้ผลิตเอกสารเผยแพร่ และมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดให้การยอมรับว่า วิธีการนี้ สามารถนำไปใช้พัฒนาชุมชนเข้มแข็งเพื่อแก้ปัญหาโรคเอดส์ ได้จริงทั้งในประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ อีก 4 ประเทศในแอฟริกาและละตินอเมริกา (เสรี พงศ์พิศ, 2553)

เสรี พงศ์พิศ อธิบายว่า หัวใจของการทำประชาพิจัยอยู่ที่การสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ชุมชนหลุดพ้นจากวิถีคิดแบบพึ่งพาและรอความช่วยเหลือจากรัฐหรือภายนอก การทำประชาพิจัย

จะทำให้ชุมชนค้นพบตัวเอง และปรับเปลี่ยนวิถีคิดสู่การพึ่งตนเองและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยการสร้างองค์กรชุมชนและเครือข่ายให้เข้มแข็ง การทำประชาพิจัยจะทำให้ชุมชนหลุดพ้นจากวัฒนธรรมอุปถัมภ์เข้าสู่วัฒนธรรมข้อมูลความรู้ ที่จะช่วยให้ชุมชนสามารถตัดสินใจได้ด้วยตัวเอง รวมทั้งหลุดพ้นจากวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบรับ เป็นการเรียนรู้แบบรุก ที่ทำให้เกิดความมั่นใจในตัวเอง สามารถสืบค้น สำรวจ วิจัย แสวงหา และพัฒนาความรู้ใหม่ได้ด้วยตัวเองโดยไม่มีที่สิ้นสุด นอกจากนั้น ผลลัพธ์ของการทำประชาพิจัย คือ การมีแผนแม่บทชุมชนอันเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาของตนเอง ซึ่งต่างจากแผนแม่บทของหน่วยงานภาครัฐที่มักเลียนแบบวิธีการประชาพิจัยอย่างผิวเผิน โดยไม่เข้าใจสาระที่แท้จริง ด้วยเหตุนี้ “โครงการทำแผน” ของภาครัฐจึงมักไม่ประสบความสำเร็จ เพราะการทำประชาพิจัยมิใช่การทำ “โครงการ” แต่เป็นศาสตร์และศิลป์เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และเสริมสร้างปัญญาอันเป็นทุนที่สำคัญที่สุดเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

หลักการประชาพิจัย

เสกสรร คำมูลดี และคณะ (2551, หน้า 10-12) ได้อธิบายหลักการประชาพิจัยว่า ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ 7 ขั้นตอน ดังนี้

1. ค้นหาตัวเอง คือ การทำให้ชุมชนตระหนักรู้ว่าตนเองเป็นใคร มีสถานภาพอย่างไร รู้ความแตกต่างระหว่างความจำเป็นกับความต้องการ รู้จุดหมายของชีวิต รู้เท่าทันสังคมและโลกที่กำลังครอบงำชีวิตผู้คนในปัจจุบัน โดยเฉพาะลัทธิทุนนิยม/บริโภคนิยมที่ทำให้คนลุ่มหลง วิ่งไล่ตามจนหลงทาง รู้จักยับยั้งชั่งใจกับสิ่งเย้ายวน มีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่ายพอเพียง รู้จักแสวงหาความสุขภายในมากกว่าความสุขภายนอกที่ผิวเผิน รู้จักแสวงหาความหมายและความสุขที่แท้จริงในชีวิต
2. ค้นหารากเหง้าและเอกลักษณ์ คือ การรู้จักประวัติศาสตร์ของตนเอง รู้จักบรรพบุรุษ เผ่าพันธุ์ วิถีการดำเนินชีวิต ประเพณีวัฒนธรรม โดยคนที่รู้จักอดีตอันเป็นรากเหง้าของตนเอง จะมีความเป็นตัวของตัวเอง และมีความภาคภูมิใจในตนเอง
3. ค้นหาศักยภาพและทุน คำว่า “ศักยภาพ” หมายถึงพลังภายในที่ยังไม่พัฒนาหรือยังพัฒนาไม่เต็มที่ ส่วนคำว่า “ทุน” หมายถึงทรัพยากร ผลผลิต ความรู้ ภูมิปัญญา ความผูกพัน เป็นพี่น้อง จารีตประเพณี หลักธรรมคำสอน ฯลฯ ที่ต้องค้นหาและเรียนรู้
4. รู้รายรับ รายจ่าย หนี้สิน และปัญหาต่าง ๆ โดยอาศัยการทำบัญชีเพื่อให้รู้สถานภาพของตนเอง หากไม่รู้สถานภาพของตนเอง จะไม่มีทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ เพราะไม่อาจวางแผนได้ว่า จะมีเงินเหลือเท่าไร จะลดรายจ่ายได้เท่าไร จะทำอะไรทดแทน จะเพิ่มรายได้ได้อย่างไร การเรียนรู้สถานภาพของตนเอง ยังช่วยให้เกิดการเรียนรู้ว่าปัญหาต่าง ๆ ไม่ว่าจะปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม สุขภาพ ฯลฯ ล้วนมีความเชื่อมโยงถึงกัน

5. เรียนรู้จากตัวอย่างและความสำเร็จของชุมชนอื่น ในปัจจุบันมีหลายชุมชนที่เคยมีปัญหาเหมือนกับชุมชนอื่น ๆ แต่สามารถแก้ไขปัญหาของตนเองได้ หรือกำลังแก้ไขปัญหาของตนเองอยู่ด้วยความมั่นใจ การเรียนรู้กับคนเหล่านี้จะช่วยให้เข้าใจวิธีการแก้ปัญหา แต่ไม่ใช้การลอกเลียนแบบ เพราะแต่ละชุมชนมีสภาพแวดล้อมแตกต่างกัน จึงควรเรียนรู้วิธีคิดมากกว่ายึดติดรูปแบบ ซึ่งนอกจากจะได้ปัญญาแล้ว ยังได้แรงบันดาลใจและกำลังใจที่พร้อมจะสู้ต่อไปจนประสบความสำเร็จ

6. วิเคราะห์ข้อมูลและค้นหาทางเลือกใหม่ คือ การนำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยชุมชนของตนเอง ข้อมูลที่ได้จากการเรียนรู้ดูงาน หรือได้จากการศึกษาเอกสาร มารวมความคิดจากชุมชนว่าต้องการให้ชุมชนของตนเองเป็นอย่างไรในอนาคต แล้วนำมาหาทางเลือกใหม่เพื่อให้ชุมชนในอนาคตเป็นจริงให้ได้

7. ร่างแผนแม่บทและทำประชาพิจารณ์ จากนั้น ลงมือเขียนแผนแม่บทชุมชน หรือ “แผนชีวิต” จากข้อมูลเหล่านี้ แผนแม่บทจะเป็นเครื่องมือเพื่อไปให้ถึงจุดหมายปลายทาง หรือไปให้ถึงชุมชนในอนาคตที่ทุกคนอยากเห็น ซึ่งก็คือ ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ จากนั้น จึงทำประชาพิจารณ์อีกรอบเพื่อทุกคนจะได้ระดมพลังความคิดและสติปัญญาให้ได้แผนที่ดีที่สุดและทุกคนมีส่วนร่วม เพื่อที่จะได้ร่วมมือกันนำไปทำให้เป็นจริง

กรณีตัวอย่างแนวคิดและแนวปฏิบัติของชุมชนพึ่งตนเองด้วยกระบวนการประชาพิจารณ์

เสรี พงศพิศ (2549, หน้า 112-120) ได้ถอดบทเรียนความสำเร็จของชุมชนจำนวนหนึ่งที่สามารถพึ่งตนเองได้ด้วยกระบวนการประชาพิจารณ์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติจากการลองผิดลองถูก เพื่อแสวงหาหนทางรอดด้วยตัวเอง ดังนี้

1. “วนเกษตร” ของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม

ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม เป็นอดีตผู้ใหญ่บ้านห้วยหิน ตำบลลาดกระทิง อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นผู้คิดหาวิธีทำมาหากินเพื่อให้ตนเองและครอบครัวสามารถอยู่รอดได้อย่างยั่งยืน โดยการพลิกฟื้นผืนดินที่คงเหลืออยู่เพียง 9 ไร่เศษ ให้กลายเป็นป่าและพึ่งพาตนเองได้ หลังจากขายที่ 200 ไร่เพื่อใช้หนี้ ผู้ใหญ่วิบูลย์ได้จัดการชีวิตของตนเองใหม่ โดยเริ่มใช้ “การเรียนรู้” เป็นวิธีการ และใช้ “การพึ่งตนเอง” เป็นเป้าหมาย โดย “ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก” ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของ “การทำวนเกษตร” โดยการเรียนรู้ใหม่นี้ เกิดจากการมี “จิตสำนึกใหม่” ที่ตั้งอยู่บนกระบวนทัศน์ใหม่ที่เชื่อว่า ต้องทำการผลิตเพื่อพึ่งตนเอง ไม่ใช่ทำเพื่อตลาดอีกต่อไป

ผู้ใหญ่วิบูลย์ได้อธิบายถึงการพึ่งตนเองไว้ว่า “...เป็นสภาวะอิสระ ซึ่งหมายถึงความสามารถของคนที่จะช่วยตนเองให้ได้มากที่สุดโดยไม่เป็นภาระแก่คนอื่นมากเกินไป มีความสมดุล มีความพอดีในชีวิต มีความพอใจในชีวิตที่เป็นอยู่ มีสิ่งจำเป็นหรือปัจจัยสี่อย่างเพียงพอ เป็นความพร้อมของชีวิตทั้งทางร่างกายและจิตใจ...” ผู้ใหญ่วิบูลย์ได้สรุปการเรียนรู้และการจัดการของตนเองไว้เป็นสูตรเรียกว่า “3-5-3” ประกอบด้วย

- การเรียนรู้ 3 อย่าง คือ รู้จักตัวเอง รู้ปัญหา รู้ทรัพยากร
- การจัดการ 5 อย่าง คือ ข้าว อาหาร สมุนไพร ของใช้ ปุ๋ย
- แผน 3 แผน คือ แผนชีวิต แผนชุมชน แผนทรัพยากร

2. ชุมชนอินแปง

อินแปง เป็นชื่อของเครือข่ายองค์กรชุมชนซึ่งถือกำเนิดบริเวณรอบเชิงเขาภูพาน จังหวัดสกลนคร ก่อนที่จะขยายตัวไปสู่หมู่บ้าน ตำบล และอำเภออื่นๆ ในจังหวัดสกลนครและจังหวัดใกล้เคียง จุดเริ่มต้นของชุมชนอินแปง เกิดจากการที่ชาวบ้านบัว อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร ได้หวนกลับไปสู่อดีตเพื่อค้นหาสาเหตุที่มาของปัญหาที่ประสบในปัจจุบัน จนทำให้ชุมชนมองเห็นทางออกจากปัญหาในเวลาเดียวกัน กล่าวคือ “ปัญหามาทางไหน ทางแก้ก็ต้องมาทางเดียวกัน” หรือ “ย้อนรอย” ปัญหานั้นเอง สิ่งที่เกิดขึ้นนี้ คือตัวอย่างการเรียนรู้ของชุมชนที่เรียกว่า “การวิจัยตนเอง” โดยประสบการณ์ของชุมชนอินแปงและเครือข่ายอื่น ๆ ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกันนี้ ได้กลายเป็นองค์ประกอบสำคัญของการทำประชาพิชญ์ เนื่องจากทำให้ชุมชนได้เห็น “พลัง” ของข้อมูลการสืบประวัติวิวัฒนาการของชุมชน ดังกรณีค่าใช้จ่ายการบริโภคน้ำอัดลมในตำบลกุดบากที่เคยสูงถึง 800,000 กว่าบาทต่อปี ทำให้ชาวอินแปงหันมาทำน้ำผลไม้บริโภคเอง เมื่อทำการผลิตเพื่อบริโภคมากขึ้น ก็สามารถลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และทำให้สุขภาพดีอีกด้วย จนทำให้น้ำผลไม้บริโภคเองของชาวอินแปงแพร่หลายออกไปสู่ตลาดกว้างโดยไม่ได้ตั้งใจ และกลายเป็นรายได้จำนวนไม่น้อยของชุมชนในระยะต่อมา

ประสบการณ์ของชุมชนอินแปงที่กล่าวข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า หากชุมชนได้เรียนรู้ ได้วิจัย ได้สืบค้นรากเหง้าและวัฒนธรรมของตนแล้ว จะทำให้ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจ มีความเชื่อมั่นในตัวเอง และค้นพบพลังอำนาจของข้อมูลทั้งในการกำหนดวิถีชีวิตของตน การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตสู่การทำมาหากินแบบพอเพียง การพึ่งตนเองและพึ่งพาอาศัยกัน การพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ และการฟื้นฟูธรรมชาติให้อุดมสมบูรณ์ รวมทั้งทำให้ชุมชนอินแปงได้ข้อสรุปว่า วันนี้พวกตน “อยู่อย่างมีศักดิ์ศรี” และมี “มีกินตลอดชีวิต” โดยมีตัวชี้วัดที่สรุปได้ด้วยตัวเอง ได้แก่

1. มีกินมีใช้ ได้หลักประกัน ชีวิตมั่นคง
2. มีของฝากแบ่งปันญาติพี่น้องใกล้เคียง
3. ได้ของทำบุญที่วัด ที่บ้าน งานบวช งานศพ งานแต่งงาน
4. ได้อาหารและของใช้ปลอดภัย ได้สุขภาพดี
5. ได้ความสัมพันธ์อันดีกับธรรมชาติและชุมชน
6. ได้ความรู้ ได้ปัญญา
7. ได้วิสาหกิจชุมชน (ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ขยายโอกาส)
8. ได้ขาย ได้เงิน ได้สวัสดิการยามแก่เฒ่า

3. ชุมชนไม้เรียง

ไม้เรียงเป็นตำบลเล็ก ๆ ในอำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้นำชุมชนไม้เรียงจำนวนหนึ่ง นำโดยนายประยงค์ ธรรงค์ ซึ่งเป็นชาวบ้านมีอาชีพทำสวนยาง พยายามแสวงหาความรู้เพื่อค้นหาทางออกด้วยตนเอง โดยในที่สุดได้ตัดสินใจที่จะระดมทุนจำนวน 1 ล้านบาทจากชาวบ้าน เพื่อก่อสร้างโรงงานยางแผ่นขึ้นมาในปี พ.ศ. 2527 ซึ่งแม้จะสามารถแก้ปัญหาคุณภาพยางที่ไม่สม่ำเสมอได้ แต่วิถีชีวิตของพวกเขายังคงมีปัญหาและมีหนี้สินเพิ่มขึ้น จนคิดว่า หากจะทำสวนยางต่อไป ก็จะต้องทำอย่างมีแบบมีแผน หรือที่เรียกกันว่า “ยุทธศาสตร์” โดยจะต้องมีข้อมูลและความรู้เพื่อการวางแผนให้รอบคอบ นอกนั้น พวกเขาเห็นว่าจำเป็นต้องใช้ชีวิตของชาวบ้านเป็นหลัก ไม่ใช่ใช้ราคาหรือตลาดเป็นหลักอย่างเดียว จึงจำเป็นต้องเชื่อมโยงเรื่องราวไปยังที่มาที่ไปของชุมชน ความมั่นคงของครอบครัว ชุมชน ลูกหลาน การทำแผนแม่บททางพาราจึงเกิดขึ้น และเป็นจุดเริ่มต้นของ “แผนแม่บททางพาราไทย” ที่ผู้นำชาวสวนยางนครศรีธรรมราชได้ร่วมกันพัฒนาขึ้นมาโดยการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร จากชีวิตจริงของชาวบ้านและของตนเองที่ทำมาตั้งแต่เกิด และเชื่อมโยงเรื่องต่าง ๆ ทั้งหมดเข้าด้วยกันเพื่อกำหนดอนาคตของตนเอง

แผนแม่บททางพาราไทยที่จัดทำขึ้น เป็นข้อมูลที่บอกถึงที่มา ปัญหาอุปสรรค และแนวทางในการแก้ปัญหา โดยชาวไม้เรียงวิเคราะห์การผลิตและการบริโภคของตนเอง และพบว่า “มีคนปลูกผักแล้วเอาไปขายตลาดในเมือง มีคนไปซื้อจากตลาดในเมืองกลับมาขายในหมู่บ้าน มีผลิตภัณฑ์หลายอย่างที่อยู่ในลักษณะเดียวกัน ถ้าหากมีการจัดการที่ดี ผู้ผลิตน่าจะได้อาหารดีกว่า ผู้บริโภคก็ได้ของดีราคาถูกกว่าด้วย หลายอย่างที่ทำเองได้ เช่น แชมพู สบู่ น้ำยาล้างจาน ปุ๋ยชีวภาพ แต่ติดอยู่ที่วิธีคิดและค่านิยม”

ด้วยเหตุนี้ กลุ่มผู้นำชุมชนจึงพยายามหาวิธีจัดการเรื่องเหล่านี้ โดยจัดการที่วิธีคิดและวิธีดำเนินการ ทำให้ผู้คนได้เรียนรู้และเข้าใจกระบวนการผลิตสินค้าเหล่านั้น ให้พวกเขาพร้อมกันลงทุนแบ่งกันผลิต ร่วมกันบริโภค ไม่ใช่แข่งขันผลิตและแข่งขันแข่งอย่างที่เป็นอยู่ มีการแบ่งกันว่า หมู่ไหนผลิตอะไร ดูแลเรื่องอะไร แล้วนำไปจำหน่ายให้หมู่บ้านอื่น ๆ การดำเนินงานแต่ละเรื่อง จะเริ่มต้นด้วยการเรียนรู้ โดยให้กลุ่มที่มีศักยภาพและมีความสนใจได้เรียนรู้เรื่องนั้น ๆ อย่างดีเพียงพอเพื่อดำเนินการ เช่น กลุ่มเลี้ยงไก่ กลุ่มปลูกผัก กลุ่มทำปุ๋ย กลุ่มเลี้ยงปลา เพราะถือว่าการเรียนรู้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่สุดในการดำเนินงาน การเรียนรู้และการจัดการจะอยู่ในกระบวนการเดียวกัน โดยมีการพึ่งตนเองเป็นเป้าหมาย ไม่ใช่ผลิตเพื่อนำไปขายในตลาดเป็นอันดับแรก แต่ผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและในชุมชนท้องถิ่นก่อน หากเหลือจึงนำไปขายที่อื่น หรือทำเพื่อขายคนที่ไปท่องเที่ยวหรือไปศึกษาดูงาน

ข้อมูลพื้นฐานของตำบลโคกโคเฒ่า

อาณาเขตติดต่อและลักษณะทั่วไปของพื้นที่

ตำบลโคกโคเฒ่า ตั้งอยู่ในอำเภอเมืองสุพรรณบุรี ห่างจากที่ว่าการอำเภอไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 8 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 26 ตารางกิโลเมตร หรือ 16,250 ไร่ ทิศเหนือติดต่อกับตำบลดอนตาล อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี และตำบลไผ่วง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง ทิศใต้ติดต่อกับตำบลจรเข้ใหญ่ และตำบลโคกคราม อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ทิศตะวันออกติดต่อกับตำบลนาคู และอำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทิศตะวันตกติดต่อกับตำบลไผ่ขวาง และตำบลท่าระหัด อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี พื้นที่ตำบลโคกโคเฒ่า มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มเกือบทั้งตำบลโดยมีที่ดอนอยู่บ้างเป็นบางส่วน ที่ดอนส่วนใหญ่จะอยู่ในพื้นที่ชุมชนหมู่ 1 เมื่อถึงหน้าน้ำในแต่ละปี (ประมาณเดือนพฤศจิกายน) จะมีน้ำท่วมบริเวณพื้นที่ลุ่มในช่วงเวลาสั้น ๆ เมื่อน้ำลด จะเข้าสู่ระยะเริ่มต้นฤดูทำนา พื้นที่ในตำบลโคกโคเฒ่าส่วนใหญ่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม โดยจะมีทั้งการทำนา ทำไร่ และทำสวน อย่างไรก็ตาม เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นชาวนา โดยในปัจจุบันสามารถทำนาได้ 2 ครั้งต่อปี

ในตำบลโคกโคเฒ่ามีแหล่งน้ำ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการเกษตรกรรมในพื้นที่หลายแหล่ง ได้แก่

1. คลองระบายน้ำสุพรรณสาม เกิดจากโครงการของกรมชลประทาน ในปี 2542 เพื่อขุดลอกคลองธรรมชาติในพื้นที่ให้สามารถใช้ประโยชน์ในการเกษตรกรรม คลองระบายน้ำสุพรรณสามจะผ่านพื้นที่ หมู่ 2 หมู่ 3 และหมู่ 4 โดยมีประตูระบายน้ำกั้นเป็นบางช่วง
2. คลองบ้านเหล่า ไหลผ่านพื้นที่หมู่ 1 บริเวณชุมชนบ้านเหล่า และพื้นที่หมู่ 3 บริเวณบ้านสามก๊ก เชื่อมต่อกับคลองทานตะวันในพื้นที่หมู่ 3
3. คลองทานตะวัน ไหลผ่านพื้นที่หมู่ 3 เชื่อมต่อกับคลองบ้านเหล่า หมู่ 1 และคลองทับน้ำ หมู่ 2 คลองทานตะวันในพื้นที่หมู่ 3 จะเชื่อมต่อกับบริเวณที่มีการขุดลอกตามโครงการสุพรรณสาม
4. คลองทับน้ำ หมู่ 2 จะไหลผ่านถนนสุพรรณบุรี-ป่าโมก ผ่านเข้าพื้นที่หมู่ 3 เชื่อมต่อกับคลองทานตะวันหมู่ 3 บริเวณสะพานโยธาธิการ
5. คลองสามหนอง-นาคู ไหลผ่านพื้นที่หมู่ 4 โดยเชื่อมต่อกับบริเวณที่มีการขุดลอกตามโครงการสุพรรณสามในพื้นที่หมู่ 3

ประชากร

ตำบลโคกโคเฒ่า มีประชากรทั้งสิ้น 3,833 คน หรือ 1,162 ครัวเรือน แยกเป็นชาย 1,840 คน และหญิง 1,993 คน โดยมีความหนาแน่นของประชากรเฉลี่ย 147.42 คนต่อตารางกิโลเมตร เมื่อ

จำแนกประชากรรายหมู่บ้าน จะพบว่า ชุมชนที่มีประชากรมากที่สุด คือ ชุมชนหมู่ 1 รองลงมา คือ ชุมชนหมู่ 3 ชุมชนหมู่ 4 และชุมชนหมู่ 2 ตามลำดับ รายละเอียดดังตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 จำนวนประชากรในตำบลโคกโคเต่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี

หมู่ที่	ชื่อบ้าน	จำนวนประชากร			จำนวนครัวเรือน
		ชาย	หญิง	รวม	
1	บ้านโคกโคเต่า	990	1,059	2,049	661
2	บ้านลำยาง	135	156	291	83
3	บ้านสามหนอง	552	600	1,152	313
4	บ้านลาดบัวขาว	163	178	341	105
รวม		1,840	1,993	3,833	1,162

ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเต่า (2554)

จากการสำรวจข้อมูลนักเรียนระดับอนุบาลและประถมศึกษา โดยองค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเต่า เพื่อจัดทำบัญชีการจัดสรรงบประมาณเงินอุดหนุนอาหารเสริม (นม) และอาหารกลางวัน ประจำปีงบประมาณ 2554 พบว่า ตำบลโคกโคเต่ามีประชากรวัยเรียนระดับอนุบาลและระดับประถมศึกษา จำนวนทั้งสิ้น 289 คน หรือร้อยละ 7.54 ของประชากรทั้งหมด รายละเอียดดังตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2 จำนวนนักเรียนระดับอนุบาลและประถมศึกษา ในตำบลโคกโคเต่า

โรงเรียน	จำนวนนักเรียน							
	อนุบาล	ป.1	ป.2	ป.3	ป.4	ป.5	ป.6	รวม
วัดโคกโคเต่า	49	26	15	25	17	21	19	172
วัดหนองสุวรรณ	33	10	10	13	16	15	20	117
รวม	82	36	25	38	33	36	39	289

ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเต่า (2554)

จากการสำรวจจำนวนผู้สูงอายุและผู้พิการเพื่อช่วยเหลือเงินค่าครองชีพตามนโยบายของรัฐบาล โดยองค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเต่า ในปีงบประมาณ 2554 พบว่า ตำบลโคกโคเต่า มีผู้สูงอายุจำนวนทั้งสิ้น 541 คน และผู้พิการจำนวนทั้งสิ้น 53 คน คิดเป็นร้อยละ 14.11 และ 1.38 ของประชากรทั้งหมด รายละเอียดดังตารางที่ 2.3

ตารางที่ 2.3 จำนวนผู้สูงอายุและผู้พิการจำแนกตามหมู่บ้าน

รายการ	หมู่ที่ 1	หมู่ที่ 2	หมู่ที่ 3	หมู่ที่ 4	รวม
ผู้สูงอายุ	270	42	180	49	541
ผู้พิการ	24	2	21	6	53

ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเต่า (2554)

สภาพเศรษฐกิจ

ประชากรในตำบลโคกโคเต่าส่วนใหญ่ (ร้อยละ 70 ของทั้งหมด) ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยมีผู้ประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม เช่น ค้าขาย รับราชการ พนักงานของรัฐและเอกชน ฯลฯ ประมาณร้อยละ 20 และผู้มีอาชีพรับจ้างทั่วไปประมาณ ร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด สำหรับผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมนั้น ประมาณร้อยละ 80 ของผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นชาวนา ส่วนที่เหลืออีกร้อยละ 20 เป็นชาวไร่ ชาวสวน และผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์เพื่อการค้า สำหรับเกษตรกรที่เป็นชาวนานั้น ประมาณร้อยละ 20 ของทั้งหมดเป็นชาวนาที่มีที่ดินเป็นของตนเอง ส่วนที่เหลืออีกร้อยละ 80 ต้องเช่าที่ทำนา

ในตำบลโคกโคเต่า โดยเฉพาะริมถนนสุพรรณบุรี-ป่าโมก บริเวณพื้นที่หมู่ 1 มีอาคารพาณิชย์ และการประกอบธุรกิจต่าง ๆ หนาแน่นกว่าบริเวณอื่น อาทิเช่น ธุรกิจค้าไม้และแปรรูปไม้แก่ร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์การเกษตร สถานีบริการน้ำมัน อู่ซ่อมรถยนต์ อู่ซ่อมรถจักรยานยนต์ โรงงานกลึงเครื่องจักรกลการเกษตร ธุรกิจบ้านเช่า ฯลฯ ธุรกิจที่พบส่วนใหญ่ เป็นการค้าหรือการบริการที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรมและชีวิตความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่ ภายในชุมชนจะมีร้านค้า ร้านชำ และร้านขายอาหารเล็ก ๆ กระจายอยู่ในพื้นที่ โดยมักตั้งอยู่ในบริเวณชุมชนหรือสถานที่สำคัญในชุมชน เช่น วัด โรงเรียน หน่วยงานราชการต่าง ๆ

หน่วยงานและสถานที่สำคัญ

1. ด้านการศึกษา

ในชุมชนโคกโคเฒ่า มีโรงเรียนประถมศึกษา 1 แห่ง คือ โรงเรียนวัดหนองสุวรรณ ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ 3 โรงเรียนประถมและมัธยมศึกษาขยายโอกาส 1 แห่ง คือ โรงเรียนวัดโคกโคเฒ่า ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ 1 มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 2 แห่ง คือ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านโคกโคเฒ่า ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ 1 และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านหนองสุวรรณ ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ 3 มีมหาวิทยาลัย 1 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต ศูนย์สุพรรณบุรี ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ 2

2. ด้านศาสนา

ชุมชนโคกโคเฒ่ามีวัด 2 แห่ง คือ วัดโคกโคเฒ่า ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ 1 และ วัดหนองสุวรรณ ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ 3

3. ด้านสาธารณสุข

ชุมชนโคกโคเฒ่ามีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพระดับตำบล 2 แห่ง คือ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านดอนขุนราม ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ 1 และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลโคกโคเฒ่า ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ 3

การบริการพื้นฐาน

1. การคมนาคมขนส่ง

การเดินทางภายในตำบลโคกโคเฒ่า และระหว่างตำบลโคกโคเฒ่ากับพื้นที่โดยรอบ เป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็วเนื่องจากมีถนนหลายสาย ได้แก่ 1.1) ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 329 ผ่านตำบลโคกโคเฒ่าสู่อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 1.2) ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 3451 ผ่านตำบลท่าระหัด ตำบลไผ่ขวาง และตำบลโคกโคเฒ่า 1.3) ถนนกรมโยธาธิการ หมายเลข สพ 2014 ระหว่างบ้านไผ่เกาะโพธิ์งามถึงบ้านคันลำ ระยะทาง 6.9 กิโลเมตร 1.4) ถนนกรมโยธาธิการ หมายเลข สพ 2026 ระหว่างบ้านสามก๊กถึงวัดหนองสุวรรณ ระยะทาง 2.198 กิโลเมตร 1.5) ถนนกรมโยธาธิการ หมายเลข สพ 2051 ระหว่างบ้านโคกโคเฒ่าถึงบ้านทับน้ำ ระยะทาง 4.267 กิโลเมตร โดยมีรถโดยสารประจำทาง คือ รถสองแถวสายไผ่ขวาง-ลาดตาล วิ่งรับผู้โดยสารภายในตำบลด้วย

2. การติดต่อสื่อสาร

การติดต่อสื่อสารของคนในตำบลโคกโคเฒ่าเป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็ว เนื่องจากในปัจจุบัน องค์การโทรศัพท์ได้ขยายบริการโทรศัพท์พื้นฐานสู่ชุมชนในตำบลโคกโคเฒ่าจนครบทุกหมู่บ้าน และมีบริการตู้โทรศัพท์สาธารณะจำนวน 10 ตู้ กระจายตามจุดต่าง ๆ ด้วย นอกจากนี้คนในตำบลโคกโคเฒ่าจำนวนมากที่มีโทรศัพท์เคลื่อนที่พกติดตัวเพื่อความสะดวกในการติดต่อสื่อสาร ภายในตำบลโคกโคเฒ่ามีที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขในลักษณะจุดบริการย่อย 1 แห่ง สำหรับ

การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารความเคลื่อนไหวต่าง ๆ แก่คนในชุมชนที่ต้องกระทำในวงกว้าง จะใช้การประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าว ซึ่งส่วนใหญ่ติดตั้งในบริเวณบ้านของผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่

3. สาธารณูปโภค

ภายในตำบลโคกโคเฒ่า มีไฟฟ้าให้บริการครบทุกหมู่บ้าน โดยจำนวนประชากรที่ใช้ไฟฟ้า คิดเป็นร้อยละ 100 ของประชากรทั้งหมด สำหรับการบริการน้ำประปา ยังมีลักษณะเป็นประปาหมู่บ้าน ที่อาศัยการสูบน้ำใต้ดินขึ้นไปกักเก็บในถังสูง และวางระบบแจกจ่ายน้ำประปาไปตามบ้านเรือนโดยรอบ มีการจัดเก็บค่าบริการเป็นรายเดือน โดยมีคณะกรรมการประปาหมู่บ้านเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ ในปัจจุบัน มีประปาหมู่บ้านจำนวน 13 แห่ง กระจายอยู่ในแต่ละหมู่บ้าน จำนวนครัวเรือนที่ใช้น้ำประปามีทั้งสิ้น 1,160 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 99.83 ของครัวเรือนทั้งหมด

การรวมกลุ่มของประชาชน

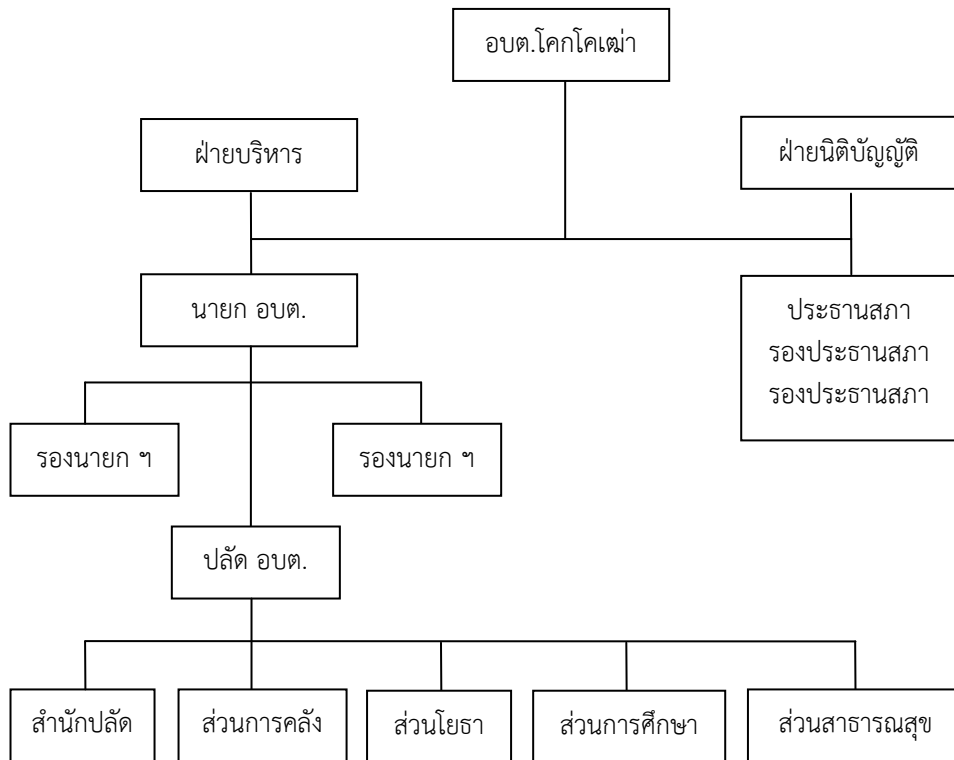
ในตำบลโคกโคเฒ่า มีการรวมกลุ่มของคนในชุมชนเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มร่วมกัน โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่เกิดจากการจัดตั้งตามนโยบายภาครัฐ ซึ่งจะมีอยู่ทุกหมู่บ้าน โดยมีรูปแบบและวิธีการทำงานที่คล้ายคลึงกัน ประกอบด้วย กลุ่มสตรีแม่บ้านจำนวน 4 กลุ่ม กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐานจำนวน 4 กลุ่ม กลุ่มอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน จำนวน 1 กลุ่ม (ดูแลทั้งตำบล) กลุ่มออมทรัพย์ จำนวน 4 กลุ่ม และกลุ่มอาชีพ จำนวน 6 กลุ่ม นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มในลักษณะคณะกรรมการคุ้ม อันเป็นกิจกรรมในโครงการคนดี ศรีสุพรรณ ของจังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่ดีแก่ประชาชน

การดูแลรักษาความปลอดภัยในชุมชน

ในตำบลโคกโคเฒ่ามีที่พักระบาดตรวจตำบลโคกโคเฒ่า ตั้งอยู่บริเวณสามแยกถนนสุพรรณบุรี-ลาดताल มีเจ้าหน้าที่ตำรวจประจำ 1 นาย สำหรับการปฏิบัติงานเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยภายในชุมชน จะเป็นการทำงานประสานกันระหว่างเจ้าหน้าที่ตำรวจ และเจ้าหน้าที่อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อปพร.) รวมทั้งการสอดส่องดูแลความสงบเรียบร้อยภายในชุมชนโดยผู้นำชุมชนและคณะกรรมการหมู่บ้าน

การปกครองในระดับตำบล

ตำบลโคกโคเฒ่า อยู่ในความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเฒ่า โดยโครงสร้างการบริหาร ประกอบด้วยฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ รายละเอียดดังแผนภูมิที่ 2.1

แผนภูมิที่ 2.1 โครงสร้างการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเฒ่า

ภายในตำบลโคกโคเฒ่า แบ่งพื้นที่การปกครองเป็น 4 หมู่บ้าน ประกอบด้วย
 ชุมชนหมู่ 1 บ้านโคกโคเฒ่า มีนายวิโรจน์ คงดี เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน
 ชุมชนหมู่ 2 บ้านลำยาง มีนายประมล ยืนยงค์ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน
 ชุมชนหมู่ 3 บ้านสามหน่อ มีนายอรุณ พานทอง เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันและได้รับเลือกให้ทำหน้าที่กำนันตำบลโคกโคเฒ่าคนปัจจุบัน
 ชุมชนหมู่ 4 บ้านลาดบัวขาว มีนายมานิต ปุณนุช เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุจินต์ สิมารักษ์ (2549) วิจัย เรื่อง กลไกการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบล-อำเภอ วัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ การนำการจัดการความรู้เข้าไปใช้เพื่อสร้างผู้นำท้องถิ่นที่เป็นคนของพื้นที่ให้เป็นนักพัฒนาอย่างแท้จริง เพื่อให้สามารถนำพาชุมชนสู่การเรียนรู้และพัฒนาสู่การมีวิถีชีวิตที่รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกที่กระทบชุมชนท้องถิ่นของตนเอง โดยใช้กระบวนการสืบสาวประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การค้นหาระบบการเรียนรู้ของชุมชนที่สัมพันธ์กับฐานทรัพยากร สังคมวัฒนธรรม และเศรษฐกิจ และสนับสนุนกิจกรรมที่เอื้ออำนวยให้ผู้นำได้มีโอกาสคิดร่วมกัน ทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง มุ่งเน้นให้เกิดการรวบรวมข้อมูลความรู้ การใช้ข้อมูลความรู้ และยกระดับความรู้ เพื่อให้ชาวบ้านตระหนักและเห็นความสำคัญของความรู้และการใช้ความรู้ โดยนักวิชาการภายนอกจะทำหน้าที่ในการวิเคราะห์และสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ให้ข้อเสนอแนะสู่การปฏิบัติไปพร้อม ๆ กัน เพื่อทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ และมีการเปลี่ยนแปลงได้มากยิ่งขึ้น ผลการวิจัยพบว่า ในกลุ่มผู้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้จำนวน 49 คน มีการเปลี่ยนแปลงในระดับที่แตกต่างกัน โดยกลุ่มที่มีการเปลี่ยนแปลงมาก มีจำนวน 14 คน กลุ่มที่มีการเปลี่ยนแปลงในระดับปานกลาง มีจำนวน 10 คน และกลุ่มที่มีการเปลี่ยนแปลงน้อย มีจำนวน 24 คน ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จะได้แก่ 1) การเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาเป็นความต้องการและเป้าหมายของตนเอง 2) ประสบการณ์และการถ่ายทอดของครอบครัว 3) การเข้าร่วมประชุมกับภายนอก ฝึกอบรม และศึกษาดูงานเพื่อเปิดโลกทัศน์ สร้างแนวคิดและสร้างแรงบันดาลใจ 4) การกระตุ้นจากภายใน เช่น ลูกหรือภรรยาที่ได้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ด้วย มีความสุขกับการทำงานกับกลุ่มคนที่มีแนวคิดเดียวกัน 5) การกระตุ้นจากภายนอก ได้แก่ การติดตามในพื้นที่ของทีมวิจัย การให้ความรู้โดยวิทยากรทำให้เกิดความตระหนักและปรับเปลี่ยนพฤติกรรม 6) การเห็นประโยชน์ของกิจกรรม และ 7) ผู้นำให้การสนับสนุน สำหรับอุปสรรคของการเปลี่ยนแปลง จะได้แก่ 1) การที่ผู้นำในชุมชนไม่เห็นด้วยและไม่ให้โอกาส 2) การเข้าร่วมกระบวนการไม่ต่อเนื่อง 3) ขาดการสนับสนุนจากสมาชิกในกลุ่ม 4) สมาชิกบางคนเชื่อมั่นในตัวเองสูงมาก ไม่ยอมรับความคิดเห็นหรือวิธีการเรียนรู้ที่แตกต่างจากความเชื่อของตนเอง

พลเดช ปิ่นประทีป (2552) ทำวิจัยเชิงปฏิบัติการโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งประชาคมตำบล เป็นการวิจัยนำร่อง มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบการส่งเสริมความเข้มแข็งของประชาคมในพื้นที่ระดับตำบล โดยศึกษาในพื้นที่ 4 ตำบล ใน 4 ภูมิภาคของประเทศไทย ประกอบด้วย ตำบลหนองแจ้งใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา ตำบลทุ่งหวัง จังหวัดสงขลา ตำบลศิลาแลง จังหวัดน่าน และตำบลบางขุนไทร จังหวัดเพชรบุรี คณะผู้วิจัยได้ค้นหาค้นหาทริคความสำเร็จในการแก้ปัญหาของชุมชนและค้นพบองค์ความรู้สำคัญในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชุมชนท้องถิ่น ดังนี้

1. ในขณะที่ประเทศอ่อนแอลงจากภาวะเศรษฐกิจที่ล้มเหลว สิ่งแวดล้อมที่ร่อยหรอ-เสื่อมโทรม ชุมชนหรือประชาคมตำบลที่เข้มแข็งสามารถรับมือกับความเปลี่ยนแปลงผันผวนได้จริง ด้วยความเฉลียวฉลาด ความอดุสาหะอดทน และสันติ มีการต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงอย่างมีสติ ใช้ปัญญาและจิตวิญญาณร่วมของชุมชน และการสร้างวัฒนธรรมการร่วมคิด ร่วมแก้ไขปรับปรุงวิถีชุมชนให้สามารถอยู่กับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกได้อย่างมั่นคง

2. กลุ่มผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีความหลากหลายเป็นปัจจัยสำคัญ ความเข้มแข็งของประชาคมตำบล คือ การมีผู้นำทางการและไม่เป็นทางการที่เข้มแข็ง ซึ่งมีความแตกต่างหลากหลาย ทั้งอาชีพและเพศ มีกลุ่มกิจกรรมที่ทำงานร่วมกับ อบต. อย่างใกล้ชิด และมีระบบบริหารจัดการที่ดี มีวัฒนธรรมประเพณีที่เกาะเกี่ยวกันไว้

3. สำนึกรักชุมชนท้องถิ่นและเกียรติประวัติการต่อสู้ร่วมกันของชุมชนทุ่งหวัง ส่งผลให้มีจิตสำนึกความเป็นชุมชนสูง ดังจะเห็นได้จากการที่ชุมชนในตำบลทุ่งหวังมีสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ มีระบบนิเวศน์ที่หลากหลายเป็นทุนมาช้านาน ประกอบกับนิสัยใจคอของคนในพื้นที่ที่ได้ชื่อว่าเป็นชุมชนคนขยัน จึงมีความรักและหวงแหนในฐานทรัพยากรส่วนรวมของตน นอกจากนั้น เกียรติประวัติความสำเร็จจากการร่วมมือต่อสู้เรียกร้องเอาที่ดิน 1,000 ไร่ จากหน่วยงานราชการมาเป็นทุ่งเลี้ยงวัวของชุมชน และการต่อสู้อย่างสันติกับโรงงานอุตสาหกรรมที่ปล่อยของเสียมาลงทุ่งหญ้าเลี้ยงวัว ได้กลายเป็นความภาคภูมิใจและเครื่องยึดเหนี่ยวให้ชุมชนยังมีความเป็นกลุ่มก้อน

4. ทุนทางวัฒนธรรมและการปรับแต่ง คือรูปธรรมของชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่ประชาคมตำบลศิลาแลง จัดให้ผู้นำรุ่นเก่า ๆ พาชาวบ้านร่วมกันบวชป่า พร้อมจัดกลุ่มเวรยามตรวจป่า รักษาและใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรธรรมชาติ ตั้งกฎเกณฑ์ปฏิบัติอย่างเสมอภาคกันในชุมชน จัดพิธีกรรมทำความเคารพ “สืบชะตาแม่น้ำ” อันเป็นคุณค่าและวัฒนธรรมแห่งล้านนา ที่ให้ความสำคัญต่อการรักษาต้นน้ำสืบทอดกันมายาวนาน ทั้งหมดเป็นการปรับแต่งวัฒนธรรมดั้งเดิมให้เป็นฐานที่แข็งแกร่งแล้วเติมด้วยการจัดการสมัยใหม่ ผสมผสานผู้นำรุ่นเก่า-รุ่นใหม่ให้กลมกลืนไม่แบ่งแยกเก่าใหม่ ชาย-หญิง กลุ่มกิจกรรมที่ทำงานร่วมกันได้มาทำความเข้าใจและเรียนรู้ซึ่งกันและกันทำให้เกิดการผสมผสานได้อย่างเหมาะสม เช่นเดียวกับชุมชนทุ่งหวัง ใช้กิจกรรม “เสวนาในวงหواก” เป็นเวทีแห่งการเรียนรู้และปรับตัว

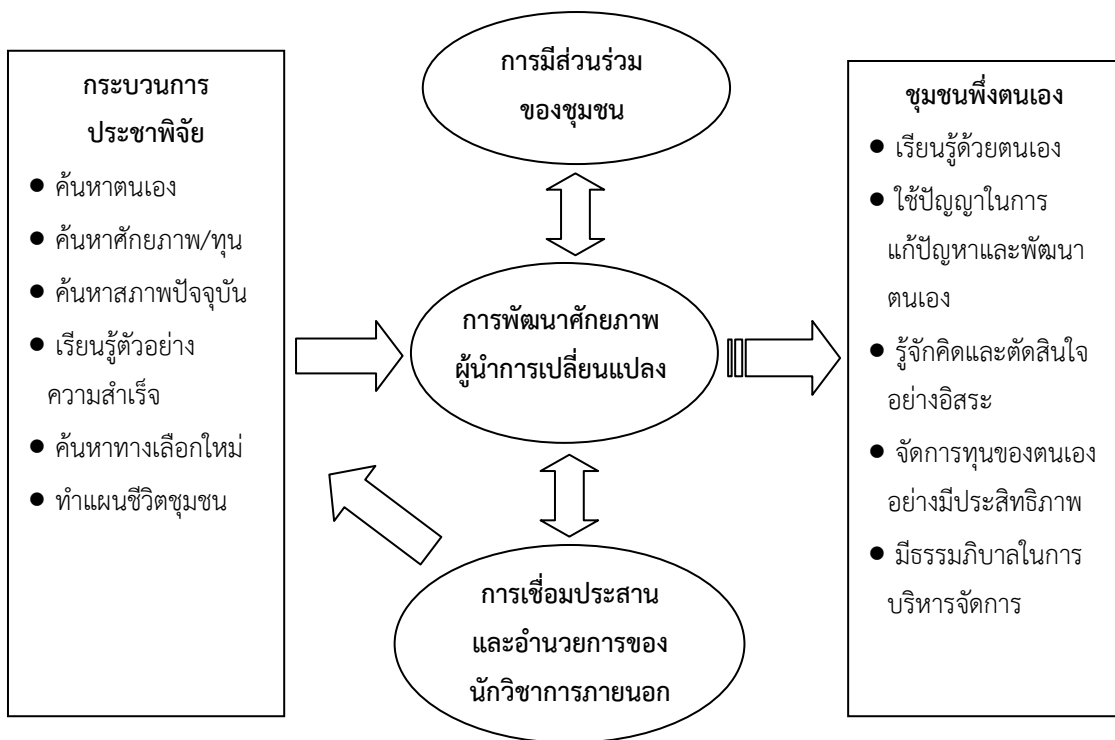
5. สัมมาชีพและความพอมือพอกินเป็นรากฐานของชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ ดังที่ชุมชนบางขุนไทร ชาวบ้านลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อปกป้องพื้นที่หาดเลนแหล่งสะสมหอยแครง ให้ยังคงเป็นที่ทำมาหาเลี้ยงชีพ ไม่ต้องอพยพครอบครัวไปขายแรงงานนอกพื้นที่ แสดงถึงความเด็ดเดี่ยวเข้มแข็งของชุมชนโดยมีผู้นำที่เป็นทางการ (อบต.) เป็นแกนในการต่อสู้ การต่อสู้ลักษณะนี้เกิดจากได้เรียนรู้ว่า “พึ่งรัฐไม่ได้” จึงต้องรวมกลุ่มกันพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง

6. ไม่จำเป็นต้องรอให้ผ่านวิกฤติ ชุมชนก็เข้มแข็งได้ การเผชิญวิกฤติในด้านใดด้านหนึ่งหรือหลายด้านพร้อมกัน และสามารถร่วมกันต่อสู้ฝ่าฟันมาได้ด้วยตนเอง เป็นบทพิสูจน์ศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชนอย่างไม่เป็นที่สงสัย (community by crisis) ในบางกรณี แม้ชุมชนยังมองไม่เห็นวิกฤติแบบซึ่งหน้า หากมีเทคนิควิธีการให้คนต่างความคิดเห็น ต่างความสนใจ มาเรียนรู้ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ก็จะเป็นการเตรียมความพร้อมที่จะเผชิญปัญหาอย่างมีสติและความพร้อมเพรียงเช่นกัน ซึ่งเรียกว่า (community by design) กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม การทำแผนที่ชีวิตชุมชน การทำบัญชีครัวเรือน การประชุมด้วยเทคนิค AIC หรือ Future Search Conference หรือการสร้างวิสัยทัศน์หรือฉากทัศน์ ฯลฯ ล้วนเป็นเทคนิคที่มีประโยชน์ในการเรียนรู้ร่วมกัน

กิตติศักดิ์ ลำสอนจิตต์ (2552) วิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมเพื่อวางแผนการพัฒนาชุมชนตามภูมิสังคมอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาบ้านทรายมูล หมู่ที่ 5 ตำบลสะเมิง อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ วัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม ในการจัดทำแผนการพัฒนาชุมชนบ้านทรายมูลตามภูมิสังคมอย่างยั่งยืน และเพื่อศึกษาการแปลงแผนการพัฒนาชุมชนบ้านทรายมูล ให้กลายเป็นโครงการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การศึกษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ผลการวิจัยพบว่า ในการสำรวจข้อมูลช่วงต้นกระบวนการชาวบ้านยังไม่เปิดใจให้ข้อมูลทั้งหมด แม้กระนั้นก็ยังได้รับข้อมูลที่ชุมชนไม่เคยตระหนักมาก่อน ทั้งด้านบวกและด้านลบของชุมชน จนชุมชนระบุว่า อยากให้มีการสำรวจบ่อย ๆ และเยาวชนอาสา ที่ทำการสำรวจได้บทเรียนในการมีส่วนร่วมเรียนรู้กับชุมชน เมื่อผ่านกระบวนการเรียนรู้ อย่างมีส่วนร่วมมาตามลำดับ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงตลอดจนสมาชิกในชุมชนต่างมั่นใจในศักยภาพของชุมชนมากขึ้น ว่าชุมชนสามารถเป็นผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงเพื่อความยั่งยืนตามภูมิสังคมของชุมชนได้ โดยเฉพาะแรงบันดาลใจจากตัวอย่างความสำเร็จของชุมชนและผู้นำมีอาชีพบ้านสามขา และตระหนักว่าแท้จริงแล้ว บ้านทรายมูลมีฐานทรัพยากรที่ดีกว่าบ้านสามขาที่ได้ดูงานเสียอีก ชุมชนได้วิเคราะห์วงจรแห่งการเกิดหนี้จากการประกอบอาชีพทางการเกษตร ว่าอยู่ที่ความไม่รู้ของเกษตรกรในหลายประเด็น ในที่สุด ชุมชนได้เห็นขอบแผนและโครงการที่มีการกำหนดตัวผู้รับผิดชอบ ในโครงการ ประกอบด้วยโครงการที่ชุมชนสามารถทำได้ 16 โครงการ และโครงการที่ต้องพึ่งงบประมาณ และความช่วยเหลือจากภายนอก 14 โครงการ สำหรับโครงการที่ชุมชนดำเนินการเองได้ ได้รับความเห็นชอบด้วยมติเอกฉันท์จากเวทีชุมชนทุกโครงการ แต่โครงการที่ต้องพึ่งพิงภายนอกที่หากทำสำเร็จจะเป็นประโยชน์แก่ชุมชนโดยตรงอย่างชัดเจน บางส่วนกลับมีผู้ไม่เห็นด้วยจำนวนหนึ่งเสมอ หลังจากจัดทำแผนและโครงการแล้ว ชุมชนได้ดำเนินงานบางโครงการทันที

ทั้งหมดนี้ สะท้อนถึงพัฒนาการของแนวคิดการพึ่งตนเองของผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงและสมาชิกในชุมชน

กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัย เรื่อง การใช้กระบวนการประชาธิปไตยเพื่อพัฒนาศักยภาพผู้นำการเปลี่ยนแปลง ในชุมชนโคกโคเต่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ครั้งนี้ เป็นการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีศักยภาพในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเองในตำบลโคกโคเต่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยใช้กระบวนการประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือ 2) ประเมินผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีศักยภาพในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง ในตำบลโคกโคเต่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี และ 3) สรุปบทเรียนการพัฒนาศักยภาพของผู้นำการเปลี่ยนแปลง ในตำบลโคกโคเต่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยใช้กระบวนการประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือ การตอบวัตถุประสงค์การวิจัยที่กำหนด มีวิธีการดำเนินงาน ดังนี้

ประชากรการวิจัย

ประชากรการวิจัยครั้งนี้ คือ บุคคลและผู้แทนหน่วยงานที่มีบทบาทหน้าที่โดยตรงในการพัฒนาตำบลโคกโคเต่า ที่สมัครใจเข้าร่วมโครงการ จำนวนทั้งสิ้น 15 คน ดังนี้

- 4.1 ผู้นำชุมชน จำนวน 2 คน ประกอบด้วย
 - กำนันตำบลโคกโคเต่าซึ่งมีตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ 3 อีกตำแหน่งหนึ่ง
 - ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4
- 4.2 กลุ่มแกนนำในชุมชน จำนวน 7 คน ประกอบด้วย
 - ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 3 จำนวน 2 คน
 - คณะกรรมการหมู่บ้านหมู่ 3 จำนวน 4 คน
 - คณะกรรมการหมู่บ้านหมู่ 4 จำนวน 1 คน
- 4.3 ผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเต่า และบุคลากรที่รับผิดชอบงานการพัฒนาต่าง ๆ ในพื้นที่ตำบลโคกโคเต่า จำนวน 6 คน ประกอบด้วย
 - ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเต่า จำนวน 1 คน
 - แพทย์ประจำตำบล จำนวน 1 คน
 - ครูประจำศูนย์การศึกษาอนุบาลและการศึกษาตามอัธยาศัย จำนวน 2 คน
 - นักวิชาการสาธารณสุข จำนวน 1 คน

- นักวิชาการพัฒนาชุมชน จำนวน 1 คน

เครื่องมือวิจัย

เครื่องมือของการวิจัยครั้งนี้ จะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ เครื่องมือเพื่อใช้ประโยชน์ในการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามขั้นตอนการดำเนินงานที่กำหนด และเครื่องมือเพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลง โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. เครื่องมือเพื่อการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลง ประกอบด้วย
 - 1.1 เอกสาร/สื่อ เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพปัจจุบันและปัญหาของการพัฒนาในอดีต และตัวอย่างความสำเร็จของชุมชนที่สามารถแก้ปัญหาและพัฒนาสู่การพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน
 - 1.2 เอกสาร/สื่อเพื่อชี้แจงขั้นตอนและวิธีการทำงานของทีมประชาพิชัย
 - 1.3 ตัวอย่างแบบสอบถามปัญหาของชุมชน และแบบสำรวจข้อมูลชุมชน เพื่อเป็นแนวทางให้ทีมประชาพิชัยสร้างแบบสอบถามและแบบสำรวจข้อมูลด้วยตนเอง
 - 1.4 เอกสาร/สื่อ เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดทำแผนชุมชน
 - 1.5 เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายภาพ วัสดุสำนักงานเพื่อการฝึกปฏิบัติตามขั้นตอนที่กำหนด
2. เครื่องมือเพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลง ประกอบด้วย
 - 2.1 แบบบันทึกการทำงานของทีมประชาพิชัย
 - 2.2 แบบประเมินผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคกโคเฒ่า

ในการหาคุณภาพของเครื่องมือวิจัยนั้น สำหรับเครื่องมือที่ทีมประชาพิชัยเป็นผู้สร้างขึ้นเอง โดยใช้ความรู้ที่ได้รับจากกระบวนการพัฒนา (แบบสอบถามปัญหาของชุมชน และแบบสำรวจข้อมูลชุมชน) ผู้วิจัยจะทำหน้าที่เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้าง โดยใช้การตรวจสอบกับแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการทำงานพัฒนาในชุมชน สำหรับการตรวจสอบความเชื่อมั่นของเครื่องมือ นั้น จะตรวจสอบเฉพาะแบบสอบถามปัญหาของตำบลโคกโคเฒ่าซึ่งมีข้อความในลักษณะมาตรประมาณค่า 5 ระดับ ของลิเคิร์ต (Likert's 5 scales) โดยนำเครื่องมือไปทดลองใช้กับชาวบ้านในพื้นที่หมู่ 2 ตำบลโคกโคเฒ่า ซึ่งมีได้เป็นพื้นที่วิจัย จำนวน 30 คน และนำมาวิเคราะห์เพื่อหาค่าความเชื่อมั่นของข้อความส่วนที่เป็นมาตรประมาณค่า ด้วยสถิติ Alpha Coefficient ผลการวิเคราะห์พบว่า มีค่าความเชื่อมั่น = 0.85

สำหรับเครื่องมือเพื่อประเมินผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลง ซึ่งผู้วิจัยเป็นผู้สร้างเครื่องมือขึ้น ได้ให้ที่ปรึกษางานวิจัยครั้งนี้ ทำหน้าที่เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้าง สำหรับการหาค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือขึ้น เนื่องจากเป็นการเก็บข้อมูลจาก

ประชากรการวิจัย ซึ่งทั้งหมดคือทีมประชาพิจัยซึ่งมีส่วนร่วมอยู่ในกระบวนการพัฒนาทุกขั้นตอน จึงไม่มีกลุ่มที่คล้ายคลึงกับประชากรการวิจัย ที่จะสามารถทดลองใช้เครื่องมือได้ อย่างไรก็ตาม หลังจากเก็บข้อมูลจากประชากรการวิจัยแล้ว ได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อหาค่าความเชื่อมั่นของข้อคำถามส่วนที่เป็นมาตรประมาณค่า ด้วยสถิติ Alpha Coefficient ผลการวิเคราะห์พบว่า มีค่าความเชื่อมั่น = 0.86

วิธีเก็บข้อมูล

ข้อมูลของการวิจัยครั้งนี้ จะได้มาจากการจัดกิจกรรมตามขั้นตอนที่กำหนด ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 6 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การประสานงานในพื้นที่วิจัย ผู้วิจัยได้ประสานงานทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีการทำหนังสือถึงนายกองค์การบริหารส่วนตำบล และกำนันตำบลโคกโคเตม่า เพื่อขออนุญาตดำเนินการวิจัยในพื้นที่

ขั้นที่ 2 การจัดประชุมประชาพิจัยครั้งที่ 1 : การชี้แจงวัตถุประสงค์ของโครงการและขออาสาสมัครเป็นทีมประชาพิจัยของชุมชน หลังการประสานงานเรียบร้อยแล้ว ได้เชิญผู้นำชุมชน ผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งชาวบ้านที่สนใจเข้าร่วมประชุมกิจกรรมที่จัด ได้แก่

- 2.1 การชี้แจงวัตถุประสงค์ของโครงการ
 - 2.2 การให้ความรู้เกี่ยวกับปัญหาของการพัฒนาในอดีต ผลกระทบของการพัฒนาที่มีต่อชุมชนไทย สภาพปัญหาของชุมชนไทยในปัจจุบัน และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต
 - 2.3 การวิเคราะห์ตนเอง และระบุปัญหาของชุมชน
 - 2.4 การให้ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการประชาพิจัย และการใช้กระบวนการประชาพิจัยเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน
 - 2.5 การสอบถามความสนใจและขออาสาสมัครเป็นทีมประชาพิจัยของชุมชน
 - 2.6 การประชุมทีมประชาพิจัยเพื่อชี้แจงขั้นตอนและวิธีการทำงานร่วมกัน
- การสร้างแบบสอบถามปัญหาของชุมชน และมอบหมายงานการสำรวจปัญหาของชุมชน

ขั้นที่ 3 การจัดประชุมประชาพิจัยครั้งที่ 2 : การระบุปัญหาของชุมชน กิจกรรมที่จัด ได้แก่

- 3.1 การสนทนาเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การสำรวจปัญหาของชุมชนโดยทีมประชาพิจัย
- 3.2 การให้ความรู้เกี่ยวกับการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างง่าย

3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล และการนำเสนอสิ่งที่พบจากการสำรวจปัญหาของชุมชน โดยทีมประชาพิจัย

3.4 การสร้างแบบสำรวจข้อมูลชุมชนและวางแผนการสำรวจข้อมูลโดยทีมประชาพิจัย

ขั้นที่ 4 การจัดประชุมประชาพิจัยครั้งที่ 3 : การสำรวจข้อมูลชุมชน กิจกรรมที่จัด ได้แก่

4.1 การนำเสนอผลการสำรวจข้อมูลชุมชนโดยทีมประชาพิจัย

4.2 การนำข้อมูลที่ได้มาพิจารณาและวางแผนการจัดทำฐานข้อมูลร่วมกัน

ขั้นที่ 5 การจัดประชุมประชาพิจัยครั้งที่ 4 : การจัดทำแผนชุมชน กิจกรรมที่จัด ได้แก่

5.1 การวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชน การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และการระดมสมองเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหา

5.2 การกำหนดภาพอนาคตที่พึงประสงค์

5.3 การจัดทำแผนชุมชน

ขั้นที่ 6 การจัดประชุมประชาพิจัยครั้งที่ 5 : การขอฉันทามติและประสานความร่วมมือในการพัฒนาจากคนในชุมชน กิจกรรมที่จัด ได้แก่

6.1 ผู้นำชุมชนเล่าความเป็นมาของทีมประชาพิจัย และนำเสนอร่างแผนชุมชนเพื่อขอฉันทามติและการมีส่วนร่วมจากชาวบ้านในการนำแผนสู่การปฏิบัติจริง

6.2 สรุปผลการดำเนินงาน และประเมินผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคโคเฒ่า

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมด้วยวิธีการต่าง ๆ ตลอดระยะเวลาการดำเนินงานมาวิเคราะห์/สังเคราะห์ด้วยวิธีการเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณตามลักษณะของข้อมูล เพื่อเป็นคำตอบสำหรับวัตถุประสงค์การวิจัยที่กำหนด วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล มีดังนี้

1. การวิเคราะห์เนื้อหาและบรรยายสรุปผลการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคโคเฒ่า เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1

2. การวิเคราะห์ด้วยสถิติพรรณนา ได้แก่ การแจกแจงความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ยประชากร ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานประชากร และการนำค่าเฉลี่ยประชากรแต่ละกลุ่มที่ได้มาเปรียบเทียบกับเพื่อแสดงขนาดความต่างของค่าเฉลี่ยประชากรในการสรุปผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคโคเฒ่า เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2

3. การวิเคราะห์เนื้อหาและบรรยายสรุปบทเรียนการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบล
โคกโคเต่า เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 3

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การใช้กระบวนการประชาพิจารณ์เพื่อพัฒนาศักยภาพผู้นำการเปลี่ยนแปลง ในชุมชนโคกโคเต่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ครั้งนี้ เป็นการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีศักยภาพในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง ในตำบลโคกโคเต่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยใช้กระบวนการประชาพิจารณ์เป็นเครื่องมือ 2) ประเมินผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีศักยภาพในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง ในตำบลโคกโคเต่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี และ 3) สรุปบทเรียนการพัฒนาศักยภาพของผู้นำการเปลี่ยนแปลง ในตำบลโคกโคเต่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยใช้กระบวนการประชาพิจารณ์เป็นเครื่องมือ ผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้

การพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคกโคเต่าโดยใช้กระบวนการประชาพิจารณ์เป็นเครื่องมือ

การดำเนินงานเพื่อพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคกโคเต่าโดยใช้กระบวนการประชาพิจารณ์เป็นเครื่องมือครั้งนี้ ประกอบด้วยขั้นตอนการดำเนินงาน 6 ขั้นตอน โดยการดำเนินงานที่เกิดขึ้นจริงในชุมชนในแต่ละขั้นตอน สรุปได้ดังนี้

ขั้นที่ 1 การประสานงานในพื้นที่

การดำเนินงานเพื่อพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคกโคเต่า โดยใช้กระบวนการประชาพิจารณ์เป็นเครื่องมือ ได้เริ่มต้นขึ้นในเดือนมกราคม 2556 ซึ่งล่าช้าไปกว่าระยะเวลาที่กำหนดในแผนการดำเนินงาน ทั้งนี้เพราะในเดือนตุลาคมเป็นช่วงเวลาการเก็บเกี่ยวของชาวนาซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนในตำบล และหลังจากเก็บเกี่ยวแล้ว ในชุมชนโคกโคเต่าจะเข้าสู่ “หน้าน้ำ” โดยจะมีน้ำท่วมพื้นที่ในช่วงเวลานี้เป็นประจำทุกปี ส่งผลให้มีความยากลำบากในการสัญจรโดยเฉพาะบุคคลภายนอกชุมชนที่ไม่คุ้นเคยเส้นทาง เมื่อถึงปลายเดือนธันวาคม แม้ระดับน้ำจะลดลงจนสามารถเดินทางได้แล้วก็ตาม แต่เนื่องจากเป็นระยะเวลาใกล้สิ้นปี อันเป็นช่วงเวลาที่คนในตำบลเริ่มเตรียมงานทำบุญและการเฉลิมฉลองเพื่อส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ร่วมกัน ช่วงเวลานี้ จึงมีไม่เวลาที่เหมาะสมสำหรับการ “คุยงาน” หรือการเริ่มต้นกิจกรรมที่เป็นเรื่องใหม่สำหรับคนในชุมชน

เมื่อหมดช่วงเทศกาลปีใหม่แล้ว ผู้วิจัยจึงเริ่มดำเนินงานตามแผน โดยประสานงานกับกำนันตำบลโคกโคเต่าเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย และสอบถามความคิดเห็นต่อโครงการ

รวมทั้งความเป็นไปได้ในการลงมือปฏิบัติตามขั้นตอนที่กำหนดในตำบลโคกโคเฒ่า หลังจากผู้นำชุมชนได้ซักถามข้อสงสัยและได้รับคำอธิบายจนเข้าใจอย่างชัดเจนแล้ว ได้ให้ความเห็นในทางที่พึงพอใจและยินดีที่จะเข้าร่วมโครงการเนื่องจากเห็นว่า เป็นการ “พัฒนาคน” ซึ่งเป็นเสมือนบันไดขั้นแรกของการพัฒนาชุมชน เพราะ “ถ้าคนไม่รู้ ไม่เข้าใจ จะทำอะไรก็ยาก” โดยเฉพาะการพัฒนาตามแนวคิดทิศทางใหม่ ๆ ที่ต่างไปจากสิ่งที่คนในชุมชนคุ้นเคย หลังจากได้รับความเห็นชอบจากผู้นำชุมชนแล้ว ผู้วิจัยจึงประสานงานกับนายกองค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเฒ่า เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยและขออนุญาตดำเนินการวิจัยในพื้นที่อย่างเป็นทางการ

ขั้นที่ 2 การจัดประชุมประชาพิชัยครั้งที่ 1

การประชุมประชาพิชัยครั้งที่ 1 เกิดขึ้นในวันจันทร์ที่ 14 มกราคม 2556 ระหว่างเวลา 9.30 – 15.30 น. ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา บ้านสามหนอง หมู่ 3 ตำบลโคกโคเฒ่า ผู้เข้าร่วมประชุม มีจำนวนทั้งสิ้น 48 คน ประกอบด้วย ผู้นำและกลุ่มแกนนำในตำบลโคกโคเฒ่า จำนวน 14 คน บุคลากรองค์การบริหารส่วนตำบลและหน่วยงานที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน จำนวน 7 คน ชาวบ้านในชุมชนหมู่ 3 จำนวน 24 คน ผู้วิจัยและผู้ช่วยนักวิจัย จำนวน 3 คน กิจกรรมภาคเช้า เริ่มจากการแนะนำตัวผู้วิจัยและทีมงาน การชี้แจงวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย การอธิบายขั้นตอนการดำเนินงานด้วยแผนภาพเพื่อให้ผู้เข้าร่วมประชุมเข้าใจได้โดยง่าย โดยเน้นย้ำถึงประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับจากโครงการ อันได้แก่ การได้รู้จักตนเองดีขึ้น การได้ข้อมูล/ความรู้ใหม่ ๆ ที่จะช่วยให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตข้างหน้า การได้ร่วมกันคิดร่วมกันตัดสินใจอนาคตของชุมชนร่วมกัน และการได้ความรู้และพัฒนาทักษะในการเก็บข้อมูลชุมชนเพื่อใช้ประโยชน์ในการทำงานพัฒนาที่จะเกิดขึ้นในระยะต่อไปให้ตรงกับปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของสมาชิกในชุมชน โดยการดำเนินงานที่กล่าวนี้ อาจยังไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพภายในชุมชนอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมภายในช่วงเวลาที่ดำเนินการวิจัย แต่สิ่งที่ชุมชนจะได้รับคือ การพัฒนาคนในชุมชนให้สามารถคิด ตัดสินใจ และลงมือปฏิบัติเพื่อหาคำตอบที่ต้องการได้ด้วยตัวเอง

หลังจากชี้แจงวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยแล้ว เป็นการให้ข้อมูล/ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาตามแนวคิดทุนนิยมที่เกิดขึ้นจริงในสังคมไทยในระยะก่อนหน้า และผลกระทบจากการพัฒนาทั้งทางบวกและทางลบ โดยยกตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจริงภายในตำบลโคกโคเฒ่า เช่น การพัฒนาถนนหนทาง ไฟฟ้า ระบบประปาชุมชน ระบบโทรคมนาคมและการสื่อสาร ฯลฯ ที่ในด้านหนึ่ง ได้ทำให้คนในตำบลมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้ง่ายขึ้น มีทางเลือกในการประกอบอาชีพและการใช้ชีวิตและมากขึ้น รวมทั้ง ราคาที่ดินในชุมชนที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องตามระดับความเจริญของชุมชน ในขณะที่อีกด้านหนึ่งนั้น การพัฒนาเหล่านี้

ก็สร้างผลกระทบทางลบให้แก่ชุมชนด้วยเช่นกัน อาทิเช่น การที่ชาวนาจำนวนมากได้ขายที่ดินทำกินของตนเองให้แก่นายทุนในระยะที่ที่ดินมีราคาสูง และเปลี่ยนจากการทำนาในที่ดินของตนเองสู่การเช่าที่ทำนา การที่คนวัยแรงงานจำนวนมากได้เคลื่อนย้ายออกจากชุมชนทั้งชั่วคราวและถาวรเพื่อประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม จนในปัจจุบัน คนในชุมชนจะเหลือแต่ผู้สูงอายุเสียเป็นส่วนใหญ่ การที่ชุมชนเริ่มประสบกับปัญหาที่ไม่เคยมีในอดีต อาทิเช่น ปัญหาการเกาะกลุ่มมั่วสุมของวัยรุ่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาครอบครัวแตกแยก ฯลฯ การที่คนในชุมชนมีสภาพการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไป โดยแต่ละครัวเรือนมีสิ่งที่จะต้องซื้อหาในชีวิตประจำวันมากขึ้นเรื่อย ๆ ส่งผลให้ “การมีรายได้” เป็นเรื่องสำคัญ ในขณะที่ตำบลโคกโคเต่าในอดีต ผู้คนสามารถใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนได้ตลอดทั้งปีโดยไม่จำเป็นต้องใช้เงินแม้แต่บาทเดียว

หลังจากให้ข้อมูล/ความรู้เกี่ยวกับผลกระทบของการพัฒนาตามแนวคิดทุนนิยมแล้ว ได้เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นต่อสิ่งที่ได้รับฟัง อย่างไรก็ตาม ข้อสังเกตประการหนึ่งคือ ผู้ที่ให้ความเห็นในที่ประชุมจะเป็นผู้นำชุมชนและผู้แทนจากองค์การบริหารส่วนตำบลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเสียเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่ชาวบ้านในชุมชนจะรับฟังและพยักหน้าเพื่อแสดงความคิดเห็นพ้องกับสิ่งที่ได้รับฟัง ด้วยเหตุนี้ กิจกรรมชุมชนวิเคราะห์ตนเองในลำดับถัดไป จึงจัดในรูปการสนทนากลุ่มย่อย โดยแบ่งผู้เข้าร่วมประชุมเป็น 4 กลุ่ม และกำหนดให้แต่ละกลุ่ม ต้องมีทั้งผู้นำชุมชน บุคลากรองค์การบริหารส่วนตำบลหรือหน่วยงานที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน และชาวบ้านในชุมชน โดยให้ผู้ร่วมประชุมเลือกเข้ากลุ่มตามความสมัครใจเพื่อลดความกดดันและเพิ่มความกล้าที่จะแสดงความคิดเห็นเมื่ออยู่ในกลุ่มคนที่รู้จักคุ้นเคยกันดี สำหรับประเด็นการวิเคราะห์ตนเองที่กำหนด ประกอบด้วย 1) ประเด็นด้านเศรษฐกิจ 2) ประเด็นด้านสังคม 3) ประเด็นด้านโครงสร้างพื้นฐาน และ 4) ประเด็นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม อันเป็นประเด็นพื้นฐานของการพัฒนาท้องถิ่นโดยทั่วไป โดยได้ให้เวลาในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นภายในกลุ่ม 15 นาที จากนั้นให้แต่ละกลุ่มนำเสนอผลการวิเคราะห์ตนเอง หลังสิ้นสุดกิจกรรมในขั้นตอนนี้ พบว่า บุคคลที่เป็นผู้นำการสนทนาในแต่ละกลุ่ม และตัวแทนที่ออกมานำเสนอผลการวิเคราะห์ตนเองของแต่ละกลุ่ม ยังคงเป็นผู้นำชุมชน บุคลากรองค์การบริหารส่วนตำบล และหน่วยงานที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน แต่สำหรับการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นภายในกลุ่มย่อย จะมีชาวบ้านในชุมชนร่วมแสดงความคิดเห็นด้วย อย่างไรก็ตาม การทำกิจกรรมที่กล่าวนี้โดยปราศจากข้อมูลใด ๆ ส่งผลให้สิ่งที่แต่ละกลุ่มหยิบยกมาสนทนา จะเป็นประเด็นที่ปรากฏในการให้ข้อมูล/ความรู้โดยผู้วิจัยเสียเป็นส่วนใหญ่

สำหรับกิจกรรมในช่วงบ่าย เป็นการให้ข้อมูล/ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการประชาธิปไตย เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ตนเองและแก้ปัญหาของชุมชนบนพื้นฐานข้อมูลที่เป็นปัจจุบัน โดยผู้วิจัยได้ใช้คำว่า “การวิจัยของชาวบ้าน” ในการสื่อสารเพื่อให้ผู้เข้าร่วมประชุมเข้าใจได้ง่ายขึ้น

จากนั้น ได้ยกตัวอย่างความสำเร็จของปราชญ์ชาวบ้านในจังหวัดสุพรรณบุรี ที่นำกระบวนการวิจัยของชาวบ้านมาใช้จนสามารถแก้ปัญหาและสามารถพัฒนาสู่การพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน (ผนวก ก) หลังจากสิ้นสุดกิจกรรม ผู้วิจัยได้สอบถามความสนใจจากผู้ร่วมประชุมที่จะร่วมเรียนรู้และฝึกปฏิบัติ เพื่อให้สามารถใช้ความรู้เกี่ยวกับ“การวิจัยของชาวบ้าน” ในการทำงานพัฒนาต่อไปได้ด้วยตนเอง รวมทั้งขอให้ผู้สนใจได้อาสาสมัครเป็นทีมประชาพิจัยเพื่อนำความรู้สู่การลงมือปฏิบัติจริงในชุมชน จำนวน 15 คน อย่างไรก็ตาม พบว่า มีผู้อาสาสมัครเพียง 5 คน โดยเหตุผลของชาวบ้านในชุมชนที่มิได้อาสาสมัคร จะได้แก่ ความไม่มั่นใจว่าตนเองจะทำกิจกรรมนี้ได้เนื่องจากมีการศึกษาน้อย และไม่มีเวลาเพราะต้องทำงานอาชีพของตนทุกวัน ส่วนเหตุผลของบุคลากรองค์การบริหารส่วนตำบล และหน่วยงานที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนที่มิได้อาสาสมัคร จะได้แก่ กิจกรรมเหล่านี้เป็นเรื่องภายในชุมชน จึงควรให้คนในชุมชนเป็นผู้เรียนรู้และลงมือปฏิบัติ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงให้ที่ประชุมระดมความคิดว่า “การวิจัยของชาวบ้าน” จะเป็นประโยชน์สูงสุดแก่ใคร และใครควรเป็นผู้ที่เรียนรู้และลงมือปฏิบัติในเรื่องนี้ เนื่องจากที่ประชุมมีความเห็นตรงกันว่า กระบวนการประชาพิจัยจะเป็นประโยชน์สูงสุดแก่ผู้นำและคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อให้การทำงานพัฒนาตรงกับปัญหาที่แท้จริง บุคคลเหล่านี้จึงควรเข้าร่วมเป็นทีมประชาพิจัย หากแต่กิจกรรมการดำเนินงานที่เกิดขึ้น ควรมี “ส่วนราชการ” เข้าร่วม โดยเฉพาะผู้ที่มีบทบาทโดยตรงในการทำงานพัฒนา และเคยมีประสบการณ์การทำงานพัฒนาภายในชุมชนมายาวนาน จนรู้จักและเข้าใจซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี เพื่อช่วย “สนับสนุนชุมชน” ด้วยเหตุนี้ ทีมประชาพิจัยของชุมชน จึงประกอบด้วยผู้นำและคณะกรรมการชุมชน จำนวน 10 คน ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเฒ่าซึ่งมีหน้าที่โดยตรงในการสื่อสารเชิงนโยบาย การจัดทำโครงการพัฒนา การสนับสนุนด้านงบประมาณ และการติดตามประเมินผลการพัฒนาในพื้นที่ จำนวน 1 คน ครูสังกัดศูนย์การศึกษาอนุเคราะห์และการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ที่เคยทำหน้าที่ในการจัดอบรมเพื่อพัฒนาอาชีพและเสริมสร้างรายได้แก่ชาวบ้านในตำบลโคกโคเฒ่า จำนวน 2 คน นักวิชาการพัฒนาชุมชนซึ่งมีบทบาทโดยตรงในการพัฒนาตำบลโคกโคเฒ่า จำนวน 1 คน และนักวิชาการสาธารณสุข ประจำสถานีอนามัยตำบลโคกโคเฒ่า จำนวน 1 คน รวมจำนวนทั้งสิ้น 15 คน (ผนวก ข) โดยทีมประชาพิจัยของตำบลโคกโคเฒ่าจะได้เรียนรู้และฝึกปฏิบัติการทำงานวิจัยของชาวบ้านในพื้นที่วิจัย ตามแผนการดำเนินงานที่กำหนด โดยผู้วิจัยจะมีบทบาทเป็นผู้ให้คำปรึกษาและให้ความรู้ที่จำเป็นเพิ่มเติม จากนั้น เป็นการนัดหมายทีมประชาพิจัยมาประชุมร่วมกันอีกครั้งในวันรุ่งขึ้น เพื่อชี้แจงขั้นตอนและวิธีการทำงานร่วมกัน

ในวันอังคารที่ 15 มกราคม 2556 ระหว่างเวลา 9.30 – 12.00 น. ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา บ้านสามหนอง หมู่ 3 ตำบลโคกโคเฒ่า เป็นการประชุมทีมประชาพิจัยของตำบลโคกโคเฒ่า โดยผู้วิจัยได้อธิบายความสำคัญของข้อมูลในการทำงานพัฒนาและอธิบายวิธีการง่าย ๆ ในการสร้างแบบสอบถามปัญหาของชุมชนบ้านสามหนอง ตำบลโคกโคเฒ่า

(ผนวก ค) เพื่อให้เข้าใจสถานการณ์ปัจจุบันและปัญหาภายในชุมชน อันเป็นข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการวางแผนพัฒนา จากนั้น เป็นการระดมความคิดว่า แบบสอบถามควรมีข้อคำถามอย่างไรบ้าง โดยนำประเด็นที่ใช้ในการวิเคราะห์ตนเองทั้ง 4 ด้าน (ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม) มาเป็นแนวทางในการกำหนดข้อคำถาม หลังจากระดมความคิดจนได้ข้อคำถามที่ต้องจัดเก็บ และเรียบเรียงสำนวนภาษาให้สละสลวยแล้ว กิจกรรมถัดไปคือ การกำหนดวิธีเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามที่สร้างขึ้น โดยทีมประชาพิชญมีความเห็นตรงกันว่าควรเก็บข้อมูลในการประชุมประจำปีเพื่อสรุปผลการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้าน โดยจะใช้วิธีแจกแบบสอบถามแก่ผู้ร่วมประชุม จากนั้น ให้ผู้นำชุมชนอ่านข้อคำถามแล้วให้ผู้ร่วมประชุมตอบแบบสอบถามพร้อมกันทีละข้อ เมื่อครบทุกข้อคำถามแล้ว จะนำข้อมูลที่ได้มาพิจารณาร่วมกันในการประชุมประชาพิชญครั้งที่ 2 ซึ่งกำหนดจะจัดในวันจันทร์ที่ 18 กุมภาพันธ์ 2556

ขั้นที่ 3 การจัดประชุมประชาพิชญครั้งที่ 2

การประชุมประชาพิชญครั้งที่ 2 จัดขึ้นในวันที่ 18-19 กุมภาพันธ์ 2556 ระหว่างเวลา 9.30 – 16.00 น. ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา บ้านสามหนอง หมู่ 3 ตำบลโคกโคเต่า กิจกรรมการประชุมในวันจันทร์ที่ 18 กุมภาพันธ์ 2556 เริ่มจากการสนทนาเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามที่สร้างขึ้น โดยพบว่า ชาวบ้านในชุมชนได้ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามเป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม ปัญหาอุปสรรคที่พบคือ ผู้สูงอายุบางคนอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ ผู้นำชุมชนจึงแก้ปัญหาส่วนนี้ โดยจัดให้ผู้ที่อ่านออกเขียนได้มานั่งข้าง ๆ เพื่อช่วยกรอกข้อมูลหรือกาเครื่องหมายในแบบสอบถามให้ หลังจากแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเก็บข้อมูลของทีมประชาพิชญแล้ว สิ่งที่ทีมประชาพิชญได้เรียนรู้ในขั้นตอนนี้คือ **การเก็บข้อมูลจากชาวบ้านในชุมชนควรใช้วิธีการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคลมากกว่าการแจกแบบสอบถามให้ตอบเอง** จากนั้น ทีมประชาพิชญได้นำข้อมูลที่เก็บมาพิจารณาร่วมกัน แต่เนื่องจากยังเป็นข้อมูลดิบในแบบสอบถาม ทีมประชาพิชญจึงยังไม่สามารถนำเสนอหรือสรุปสิ่งที่พบเป็นภาพรวมได้อย่างชัดเจน ผู้วิจัยจึงให้ความรู้เกี่ยวกับการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างง่าย เพื่อแสดงถึงความรุนแรงของปัญหาทั้งในภาพรวมและรายด้าน รวมทั้งการเรียงลำดับความสำคัญของปัญหาที่จะต้องแก้ไข จากนั้นจึงให้ทีมประชาพิชญลงมือปฏิบัติโดยนำข้อมูลที่เก็บมาวิเคราะห์ และเขียนสรุปอย่างง่ายเพื่อนำเสนอต่อไป อย่างไรก็ตาม การทำงานของทีมประชาพิชญในขั้นตอนนี้ จะเกิดการแบ่งงานตามความถนัดของสมาชิกในทีมประชาพิชญ โดยผู้ที่ทำหน้าที่วิเคราะห์ข้อมูลคือ สมาชิกที่เป็นตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งมีความพร้อมในการทำงานเชิงวิชาการมากกว่าสมาชิกที่เป็นตัวแทนชุมชน

ในภาคบ่าย เป็นการนำเสนอสิ่งที่พบจากการสำรวจข้อมูลโดยทีมประชาพิจัย หลังจากนำเสนอข้อมูลครบทุกส่วนแล้ว เป็นการอภิปรายเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันใน 2 ประเด็น คือ 1) สภาพปัจจุบันและปัญหาของชุมชนโคกโคเตมาเป็นอย่างไร และ 2) ทีมประชาพิจัยมีความคิดเห็นต่อความรู้เกี่ยวกับ “การวิจัยของชาวบ้าน” ที่ผู้วิจัยนำเสนอ อันได้แก่ การสร้างแบบสำรวจข้อมูลชุมชนอย่างง่าย การวิเคราะห์ข้อมูลที่สำรวจอย่างง่าย และการเขียนสรุปข้อค้นพบที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างง่าย ได้ก่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ทีมประชาพิจัยอย่างไรบ้าง ข้อสรุปที่ได้จากการอภิปรายใน 2 ประเด็นข้างต้น ได้แก่

1) **ชุมชนโคกโคเตมาในวันนี้มีปัญหายู่บ่าง** หากจำแนกปัญหาของชุมชนเป็น 4 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านโครงสร้างพื้นฐาน และด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม จะพบว่า **ด้านที่เป็นปัญหาอันดับแรก คือ ด้านเศรษฐกิจ** โดยสิ่งที่เป็นปัญหา จะได้แก่ การมีค่าใช้จ่ายในครัวเรือนสูง การถูกกดราคาผลผลิต และการมีต้นทุนการผลิตสูง **ด้านที่เป็นปัญหาในอันดับที่ 2 คือ ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม** โดยสิ่งที่เป็นปัญหา จะได้แก่ ความสะอาดของแม่น้ำลำคลอง ความสวยงามของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ และปัญหาความอุดมสมบูรณ์ของปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ **ด้านที่เป็นปัญหาในอันดับที่ 3 คือ ด้านโครงสร้างพื้นฐาน** โดยสิ่งที่เป็นปัญหา จะได้แก่ การรักษาความสะอาดและจัดเก็บขยะมูลฝอย ถนนและความสะดวกในการสัญจร และการบริการประปาสาธารณะ **ด้านที่เป็นปัญหาในอันดับสุดท้าย คือ ด้านสังคม** โดยสิ่งที่เป็นปัญหา จะได้แก่ กิจกรรมอบายมุขและสิ่งเสพติดในชุมชน พฤติกรรมของเด็กและเยาวชน และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน (ผนวก จ)

2) ทีมประชาพิจัยเห็นว่า “การวิจัยของชาวบ้าน” เป็นสิ่งที่มีประโยชน์และจะช่วยให้ผู้นำ/กลุ่มแกนนำทำงานพัฒนาได้ง่ายขึ้น เนื่องจากสามารถแสดงให้เห็นปัญหาต่าง ๆ ได้ชัดเจนดีกว่า “การพูดกันไปลอย ๆ โดยไม่มีหลักฐาน” และคำตอบที่ได้มีความเที่ยงตรงสอดคล้องกับความเป็นจริงที่ปรากฏอยู่ในชุมชน เนื่องจากขั้นตอนและวิธีการดำเนินงานที่ผู้วิจัยให้ความรู้เป็นวิธีการที่สามารถปฏิบัติตามได้ง่าย และเมื่อปฏิบัติแล้วสามารถเห็นผลชัดเจนและเป็นประโยชน์จริง ทีมประชาพิจัยจึงมีความคิดเห็นในทางที่พึงพอใจต่อวิธีการที่นำเสนอ แต่ยังไม่มั่นใจว่าชุมชนจะสามารถนำวิธีการนี้ไปใช้ได้ด้วยตนเองตามลำพัง ด้วยเหตุนี้ **การทำงานพัฒนาชุมชนที่จะเกิดขึ้นต่อไป จึงควรเป็น “ความร่วมมือหลาย ๆ ฝ่าย” เพื่อช่วยหนุนเสริมซึ่งกันและกัน**

หลังเสร็จสิ้นการอภิปรายใน 2 ประเด็นที่กล่าวข้างต้นแล้ว เป็นการกำหนดงานที่ต้องทำในขั้นตอนต่อไป เนื่องจากที่ประชุมเห็นว่า **การแก้ไขปัญหาคือพบจากการสำรวจ ยังต้องการรายละเอียดอย่างอื่น ๆ** อาทิเช่น สิ่งทีระบุเป็นปัญหาอย่างไร เป็นปัญหาของทุกคนหรือบางคน และควรแก้ไขปัญหายังไงจึงจะตรงจุด ฯลฯ ทีมประชาพิจัยจึงหารือร่วมกันเกี่ยวกับการจัดเก็บข้อมูล

เพิ่มเติมในลักษณะการสำรวจข้อมูลชุมชน โดยจะเริ่มจากการจัดเก็บข้อมูลที่เป็นปัจจุบันของ
ทุกครัวเรือนในพื้นที่วิจัย **เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการวางแผนพัฒนา**

ในวันอังคารที่ 19 กุมภาพันธ์ 2556 เป็นการประชุมระดมความคิดและลงมือปฏิบัติเพื่อ
สร้างแบบสำรวจข้อมูลชุมชนร่วมกัน (ผนวก ฉ) โดยผู้วิจัยจะทำหน้าที่ในการตรวจสอบความเที่ยงตรง
ของเครื่องมือและการนำเครื่องมือไปทดลองใช้ (try out) กับชาวบ้านหมู่ 2 ซึ่งมีได้เป็นพื้นที่วิจัย เพื่อ
หาค่าความเชื่อถือได้ของเครื่องมือ จากนั้นได้หารือเกี่ยวกับวิธีการจัดเก็บข้อมูล แต่เนื่องจากในช่วง
ปลายเดือนกุมภาพันธ์ – มีนาคม เป็นช่วงการเก็บเกี่ยวและเริ่มทำนารอบใหม่ ซึ่งไม่สะดวกทั้งผู้เก็บ
ข้อมูลและผู้ให้ข้อมูล จึงจำเป็นต้องทิ้งระยะการทำงานภาคสนามของทีมประชาพิชญ์ออกไปจนถึง
สิ้นเดือนมีนาคม เนื่องจากการจัดเก็บข้อมูลทุกครัวเรือน ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 313 ครัวเรือน
จึงมอบหมายให้กลุ่มแกนนำในชุมชน ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 10 คน เป็นผู้จัดเก็บโดยให้แบ่งงานกันเอง
และให้เวลาในการจัดเก็บข้อมูล 1 เดือน โดยใช้วิธีสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนหรือสมาชิกใน
ครัวเรือนที่พบ ณ เวลาที่เก็บข้อมูล ซึ่งที่ประชุมเห็นว่าควรเป็นเวลาเย็นหลังจากทุกครัวเรือนเสร็จ
สิ้นภารกิจการทำงานในแต่ละวัน เมื่อเก็บข้อมูลได้ครบทุกครัวเรือนแล้ว จะนำข้อมูลมาพิจารณา
ร่วมกันในการประชุมประชาพิชญ์ครั้งที่ 3 วันที่ 25-26 พฤษภาคม 2556 อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเมื่อ
ถึงเวลาที่กำหนด การเก็บข้อมูลชุมชนยังไม่แล้วเสร็จ และช่วงเดือนมิถุนายนเป็นช่วงเวลาการเก็บ
เกี่ยวผลผลิตรอบใหม่ จึงได้เลื่อนเวลาการจัดประชุมประชาพิชญ์ครั้งที่ 3 เป็นวันที่ 15-16 กรกฎาคม
2556

ขั้นที่ 4 การจัดประชุมประชาพิชญ์ครั้งที่ 3

การประชุมประชาพิชญ์ครั้งที่ 3 จัดในวันที่ 15-16 กรกฎาคม 2556 ระหว่างเวลา 9.30 –
16.00 น. ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา บ้านสามหนอง หมู่ 3 ตำบลโคกโคเต่า
กิจกรรมการประชุม คือ **การนำข้อมูลที่จัดเก็บมาพิจารณาและจัดทำฐานข้อมูลร่วมกัน โดยที่
ประชุมเห็นชอบร่วมกันว่า ควรจัดทำทั้งในรูปเอกสารและไฟล์งานโดยใช้โปรแกรมไมโครซอฟท์
ออฟฟิศ เวิร์ด (Microsoft Office Word) ที่บุคคลทั่วไปสามารถเรียนรู้และใช้งานได้ง่าย เพื่อให้
ชุมชนสามารถปรับปรุงฐานข้อมูลให้เป็นปัจจุบันได้ด้วยตัวเองในอนาคตข้างหน้า** โดยผู้แทนจาก
องค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งร่วมเป็นทีมประชาพิชญ์ จะเป็นผู้สนับสนุนเครื่องคอมพิวเตอร์ และผู้แทน
จาก กศน. ที่ร่วมเป็นทีมประชาพิชญ์ จะเป็นผู้จัดหาครู กศน. มาให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้งาน
คอมพิวเตอร์เบื้องต้น เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดทำและปรับปรุงฐานข้อมูลชุมชนได้ด้วยตัวเอง
ในช่วงเวลาระหว่างที่การจัดทำฐานข้อมูลยังไม่แล้วเสร็จ ผู้นำชุมชนจะเป็นผู้รับผิดชอบการนำข้อมูล
เกี่ยวกับการทำงานของทีมประชาพิชญ์และปัญหาของชุมชนที่พบจากการสำรวจ แจ้งให้ชุมชนได้
รับทราบในการประชุมประชาคมหมู่บ้านที่จัดเป็นประจำทุกเดือน รวมทั้งรับฟังความคิดเห็นและ

ขอความร่วมมือในการทำงานพัฒนาจากชาวบ้านในชุมชนด้วย จากนั้น ทีมประชาพิชัยได้หารือเกี่ยวกับกำหนดการประชุมประชาพิชัยครั้งที่ 4 และการดำเนินงานในขั้นตอนต่อไป

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากในเวลาที่กำหนดจะจัดการประชุมประชาพิชัยครั้งที่ 4 เป็นช่วงสิ้นสุดวาระของฝ่ายบริหารองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และฝ่ายปกครองท้องถิ่น (กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน) ภายในตำบลโคกโคเฒ่า โดยในขณะนี้จะมีกิจกรรมทางการเมืองจำนวนมากเกิดขึ้นในพื้นที่ อาทิเช่น การลงสมัครรับเลือกตั้ง การหาเสียงของกลุ่มผู้สนับสนุนแต่ละฝ่าย การเตรียมการเลือกตั้ง และการดำเนินการตามขั้นตอนปฏิบัติทางกฎหมายภายหลังการเลือกตั้งสิ้นสุดลง ฯลฯ รวมทั้งอาจมีการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลที่เป็นผู้นำและคณะกรรมการหมู่บ้านซึ่งอาจมีผลกระทบต่อสมาชิกในทีมประชาพิชัยด้วย ด้วยเหตุนี้ จึงยังไม่สามารถกำหนดวันที่จะจัดการประชุมประชาพิชัยครั้งที่ 4 ได้ โดยจะชะลอกิจกรรมไว้ระยะหนึ่ง และใช้การประสานงานเพื่อนัดหมายกันเมื่อถึงเวลาที่ชุมชนมีความพร้อมที่จะทำกิจกรรมตามโครงการต่อไป

ขั้นที่ 5 การจัดประชุมประชาพิชัยครั้งที่ 4

การประชุมประชาพิชัยครั้งที่ 4 จัดขึ้นในวันจันทร์ที่ 9 ธันวาคม 2556 ระหว่างเวลา 9.30 – 16.00 น. ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา บ้านสามหนอง หมู่ 3 ตำบลโคกโคเฒ่า ภายหลังจากสถานการณ์ทางการเมืองการปกครองภายในชุมชนเข้าสู่ภาวะปกติ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมิได้มีผลกระทบต่อตัวบุคคลที่เป็นสมาชิกทีมประชาพิชัยแต่อย่างใด กิจกรรมการประชุมประชาพิชัยครั้งที่ 4 คือ **การนำข้อมูลทั้งหมดที่มีมาพิจารณาร่วมกันและใช้เป็นพื้นฐานในการระดมความคิดเพื่อกำหนดภาพอนาคตที่พึงประสงค์ (แผนว ก ข) ซึ่งจะเป็นเป้าหมายของการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนโคกโคเฒ่าต่อไป การดำเนินงานในขั้นตอนนี้ จะเน้นหลักการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกันระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย** โดยทีมประชาพิชัยได้ทบทวนสภาพปัญหาที่ต้องแก้ไขตามที่มีข้อมูลบ่งชี้ การวิเคราะห์สาเหตุที่แท้จริงของปัญหา และการระดมความคิดเพื่อกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาไปที่ละประเด็น โดยนำฐานข้อมูลชุมชนที่จัดทำขึ้นเป็นข้อมูลประกอบการพิจารณา ผู้วิจัยได้ทำหน้าที่ผู้ดำเนินการ (moderator) โดยเน้นการเชิญสมาชิกในทีมประชาพิชัยทุกคนให้มีส่วนร่วมในการอภิปรายอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน หากมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันในประเด็นใด จะใช้การออกเสียง (Vote) และตัดสินจากเสียงข้างมาก อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการอภิปรายมีข้อมูลในอดีตซึ่งเป็นที่มาของปัญหาแต่ละเรื่องเป็นจำนวนมาก และทำให้เวลาในการอภิปรายอย่างกว้างขวางเป็นกระบวนการเรียนรู้ตนเองและเสริมสร้างความเชื่อมั่นในการแสดงความคิดเห็นของตนเองอย่างเสรีแก่สมาชิกทีมประชาพิชัย ผู้วิจัยจึงเสนอให้ขยายเวลาการดำเนินการในส่วนนี้ โดยจะจัดประชุมร่วมกันอีกครั้งในวันเสาร์และวันอาทิตย์ที่ 14-15 ธันวาคม 2556 อย่างไรก็ตาม ข้อสังเกตประการหนึ่งต่อการกำหนดช่วงเวลาการจัดประชุมที่เกิดขึ้นนี้ คือ

แม้ระยะเวลาที่กำหนดจะเป็นช่วงใกล้เทศกาลทำบุญและเฉลิมฉลองเพื่อส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ แต่กลับไม่มีผู้เสนอประเด็นความไม่สะดวกหรือต้องการที่จะเลื่อนกำหนดการประชุมออกไป

การประชุมในวันเสาร์และวันอาทิตย์ที่ 14-15 ธันวาคม 2556 เป็นการระดมความคิดเพื่อกำหนดแผนพัฒนาชุมชนต่อจากการประชุมครั้งที่แล้ว หลังจากการระดมความคิดจนครบทุกประเด็นแล้ว ผู้วิจัยได้ให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดทำ “แผนชุมชน” ซึ่งมีความแตกต่างจากแผนพัฒนาในรูปแบบที่เป็นทางการเช่นที่หน่วยราชการใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการโดยทั่วไป เพื่อให้ชุมชนใช้เป็นแนวทางในการเขียนแผนพัฒนาที่จัดทำขึ้น ผลลัพธ์ของการประชุมประชาพิชัยครั้งที่ 4 ที่เกิดขึ้นนี้ คือ การได้ร่างแผนชุมชนที่กำนันตำบลโคกโคเฒ่าจะนำเสนอเพื่อขอฉันทามติและการมีส่วนร่วมในการนำแผนสู่การปฏิบัติจริงจากชาวบ้านในชุมชน ในการประชุมประชาคมหมู่บ้าน ที่กำหนดจะจัดในวันจันทร์ที่ 6 มกราคม 2557 ระหว่างเวลา 9.00-12.00 น. ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา บ้านสามหนอง หมู่ 3 ตำบลโคกโคเฒ่า โดยจะนับการประชุมประชาคมหมู่บ้านครั้งนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการประชุมประชาพิชัยครั้งที่ 5 จากนั้น เป็นการหารือเกี่ยวกับวิธีการที่จะทำให้ได้ข้อสรุปที่ต้องการอย่างชัดเจนและเป็นภาพรวมของผู้เข้าร่วมประชุมทุกคน ไม่ใช่ความคิดเห็นของสมาชิกเพียงบางคน ในประเด็นนี้ ทีมประชาพิชัยมีความเห็นตรงกันว่า จะใช้การเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นและใช้การออกเสียง (vote) เพื่อแสดงความเห็นชอบไปที่ละประเด็น

ขั้นที่ 6 การจัดประชุมประชาพิชัยครั้งที่ 5

การประชุมประชาพิชัยครั้งที่ 5 จัดขึ้นในวันที่ 6-7 มกราคม 2557 ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา บ้านสามหนอง หมู่ 3 ตำบลโคกโคเฒ่า สำหรับการประชุมในวันที่ 6 มกราคม 2557 นั้น ได้ใช้เวทีการประชุมประชาคมหมู่บ้าน ซึ่งทางชุมชนจัดขึ้นเป็นประจำทุกเดือน โดยผู้นำชุมชนได้นำร่างแผนพัฒนาชุมชนโคกโคเฒ่าที่จัดทำในลักษณะ “แผนชุมชน” มานำเสนอและรับฟังความคิดเห็น รวมทั้งการขอฉันทามติและการมีส่วนร่วมจากชาวบ้านเพื่อนำแผนสู่การปฏิบัติจริงภายในตำบลจนบรรลุผลตามที่คาดหวัง ภายหลังจากนำเสนอ ชาวบ้านที่ร่วมประชุมได้แสดงความคิดเห็น โดยทั้งหมดเห็นชอบกับการพัฒนาตามแผนชุมชน และผู้ร่วมประชุมเกินครึ่งพร้อมที่จะให้ความร่วมมือกับผู้นำชุมชนในการทำงานพัฒนาให้ประสบความสำเร็จ อย่างไรก็ตามเมื่อจำแนกการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาออกเป็น 4 กิจกรรม ได้แก่ การให้ข้อมูลที่จำเป็นในการกำหนดแผนพัฒนา การร่วมประชุมเพื่อวางแผนพัฒนา การลงมือทำงานพัฒนาตามแผน และการติดตามประเมินผลการพัฒนาที่เกิดขึ้น โดยให้ชาวบ้านที่ร่วมประชุมระบุว่าตนมีความพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมใด พบว่า ส่วนใหญ่มีความพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในทุกกิจกรรมที่ระบุ รองลงมาคือ มีความพร้อมในการลงมือทำงานพัฒนาตามแผน และมีความพร้อมในการร่วมประชุมเพื่อวางแผน

พัฒนา ตามลำดับ โดยกิจกรรมที่มีความพร้อมในลำดับสุดท้าย คือ การให้ข้อมูลที่จำเป็นในการกำหนดแผนพัฒนา และการติดตามประเมินผลการพัฒนาที่เกิดขึ้น (ผนวก ข) สำหรับการประชุมในวันที่ 7 มกราคม 2557 ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา บ้านสามหนอง หมู่ 3 ตำบลโคกโคเฒ่า เป็นการประชุมที่มประชาชนพิชัยเพื่อสรุปผลการดำเนินงานร่วมกันตามโครงการ และการแจกแบบประเมินผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคกโคเฒ่า (ผนวก ฉ) โดยให้ทีมประชาชนพิชัยเป็นผู้ประเมินตนเอง

ผลการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคกโคเฒ่าโดยใช้กระบวนการประชาชนพิชัย

1. ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

ทีมประชาชนพิชัยที่ตอบแบบสอบถาม มีจำนวนทั้งสิ้น 15 คน เป็นเพศชาย 8 คน และเพศหญิง 7 คน ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 36 - 45 ปี รองลงมา คือ อายุ 46 ปี ขึ้นไป สำหรับการศึกษานั้น ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาหรือ ปวช. รองลงมา คือ จบการศึกษาระดับปริญญาตรี สำหรับสถานภาพของสมาชิกทีมประชาชนพิชัยนั้น จะประกอบด้วยผู้นำหรือแกนนำในชุมชนจำนวน 10 คน และผู้ที่เป็นตัวแทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จำนวน 5 คน รายละเอียดดังตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

ข้อมูลส่วนบุคคล	ความถี่ (N = 15)
1. เพศ	
- ชาย	8
- หญิง	7
2. อายุ	
- 25 - 35 ปี	4
- 36 - 45 ปี	6
- 46 ปี ขึ้นไป	5
3. การศึกษา	
- มัธยมศึกษา หรือ ปวช.	9
- อนุปริญญา หรือ ปวส.	2
- ปริญญาตรี	4
4. สถานภาพ	
- ผู้นำ/แกนนำในชุมชน	10
- ตัวแทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	5

2. ผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงโดยใช้กระบวนการประชาธิปไตย

เมื่อพิจารณาในภาพรวม พบว่า การพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคกโคเฒ่า โดยใช้กระบวนการประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือ มีผลสัมฤทธิ์อยู่ในระดับมากที่สุด (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.49 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.26) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน คือ ด้านความรู้ความเข้าใจ ด้านเจตคติ และด้านทักษะปฏิบัติ พบว่า ด้านที่มีผลสัมฤทธิ์เป็นอันดับหนึ่ง คือ ด้านเจตคติ รองลงมา คือ ด้านความรู้ความเข้าใจ และด้านทักษะปฏิบัติ ตามลำดับ โดยมีผลสัมฤทธิ์อยู่ในระดับมากที่สุด ทั้ง 3 ด้าน รายละเอียดดังตารางที่ 4.2

ตารางที่ 4.2 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในภาพรวม

ประเด็นการประเมิน	μ	σ	ระดับผลสัมฤทธิ์	อันดับ
ด้านความรู้ความเข้าใจ	4.44	0.34	มากที่สุด	2
ด้านเจตคติ	4.81	0.20	มากที่สุด	1
ด้านทักษะปฏิบัติ	4.21	0.33	มากที่สุด	3
รวม	4.49	0.26	มากที่สุด	

2.1 ผลสัมฤทธิ์ด้านความรู้ความเข้าใจ

เมื่อพิจารณาผลสัมฤทธิ์ด้านความรู้ความเข้าใจ พบว่า ในภาพรวม การพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคกโคเฒ่าโดยใช้กระบวนการประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือ สามารถสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ทีมประชาธิปไตยซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนาได้ในระดับมากที่สุด (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.44 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.34) เมื่อแยกพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ประเด็นที่ทีมประชาธิปไตยมีความรู้ความเข้าใจเป็นอันดับแรก คือ การใช้ข้อมูลในการวางแผนพัฒนาชุมชน รองลงมาคือ แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน และการทำงานพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม ตามลำดับ โดยมีผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาอยู่ในระดับมากที่สุดทั้ง 3 ประเด็น ส่วนประเด็นที่ทีมประชาธิปไตยมีความรู้ความเข้าใจเป็นอันดับสุดท้าย คือ การวิเคราะห์ข้อมูลอย่างง่าย โดยมีผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาอยู่ในระดับปานกลาง รายละเอียดดังตารางที่ 4.3

ตารางที่ 4.3 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ความเข้าใจ

ประเด็นการประเมิน	μ	σ	ระดับผลสัมฤทธิ์	อันดับ
1. ปัญหาของการพัฒนาที่ยืดเงินเป็นตัวตั้ง	4.53	0.52	มากที่สุด	6
2. ปัญหาของชุมชนไทยในปัจจุบัน	4.73	0.46	มากที่สุด	4
3. แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน	4.80	0.41	มากที่สุด	2
4. การวิจัยของชาวบ้าน	4.60	0.51	มากที่สุด	5
5. การทำงานพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม	4.80	0.41	มากที่สุด	2
6. การสร้างเครื่องมือเพื่อเก็บข้อมูลในชุมชน	3.80	0.68	มาก	7
7. การวิเคราะห์ข้อมูลอย่างง่าย	3.40	0.74	ปานกลาง	8
8. การใช้ข้อมูลในการวางแผนพัฒนาชุมชน	4.87	0.35	มากที่สุด	1
รวม	4.44	0.34	มากที่สุด	

2.2 ผลสัมฤทธิ์ด้านเจตคติ

เมื่อพิจารณาผลสัมฤทธิ์ด้านเจตคติ พบว่า ในภาพรวม การพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคกโคเฒ่าโดยใช้กระบวนการประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือ สามารถสร้างเจตคติแก่ทีมประชาธิปไตยซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนาได้ในระดับมากที่สุด (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.81 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.20) เมื่อแยกพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ประเด็นที่สามารถสร้างเจตคติแก่ทีมประชาธิปไตยเป็นอันดับแรก คือ ประเด็นเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน และการพัฒนาคน ในฐานะปัจจัยความสำเร็จของการทำงานพัฒนา รองลงมาคือ การพัฒนาที่ทำให้คนในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข และการพัฒนาชุมชนโดยความร่วมมือจากหลายฝ่าย ตามลำดับ โดยมีผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาอยู่ในระดับมากที่สุดทุกข้อ ส่วนสิ่งที่ทีมประชาธิปไตยมีเจตคติเป็นอันดับสุดท้าย คือ การรักษากรรมสิทธิ์ในที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการพึ่งตนเอง โดยมีผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาอยู่ในระดับมากที่สุด รายละเอียดดังตารางที่ 4.4

ตารางที่ 4.4 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลง
ด้านเจตคติ

ประเด็นการประเมิน	μ	σ	ระดับ ผลสัมฤทธิ์	อันดับ
1. การพัฒนาชุมชนต้องอาศัยความร่วมมือ จากหลายฝ่าย	4.80	0.41	มากที่สุด	4
2. การพัฒนาที่ถูกต้องคือการทำให้คนใน ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข	4.93	0.26	มากที่สุด	3
3. การพัฒนาที่ยั่งยืนคือการพัฒนาที่ไม่ทำให้ สิ่งแวดล้อมเสื่อมสภาพลง	5.00	0.00	มากที่สุด	1
4. การรักษากรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นปัจจัย สำคัญของการพึ่งตนเอง	4.53	0.52	มากที่สุด	6
5. การพัฒนาชุมชนต้องพัฒนาทุกด้านอย่าง สมดุล	4.60	0.51	มากที่สุด	5
6. การทำงานพัฒนาให้สำเร็จ ต้องเริ่มจาก การพัฒนาคน	5.00	0.00	มากที่สุด	1
รวม	4.81	0.20	มากที่สุด	

2.3 ผลสัมฤทธิ์ด้านทักษะปฏิบัติ

เมื่อพิจารณาผลสัมฤทธิ์ด้านทักษะปฏิบัติ พบว่า ในภาพรวม การพัฒนาผู้นำ
การเปลี่ยนแปลงในตำบลโคกโคเต่าโดยใช้กระบวนการประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือ สามารถสร้าง
ทักษะปฏิบัติแก่ทีมประชาพิชัยซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนาได้ในระดับมากที่สุด (ค่าเฉลี่ย
เท่ากับ 4.21 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.33) เมื่อแยกพิจารณาเป็นรายชื่อ พบว่า ประเด็นที่
ทีมประชาพิชัยมีทักษะปฏิบัติเป็นอันดับแรก คือ การประสานความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน
รองลงมาคือ การเก็บข้อมูลจากชาวบ้านในชุมชน และ การวางแผนพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม
ตามลำดับ โดยมีผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาอยู่ในระดับมากที่สุดทุกข้อ ส่วนสิ่งที่ทีมประชาพิชัย
มีทักษะปฏิบัติเป็นอันดับสุดท้าย คือ การสร้างเครื่องมือเพื่อเก็บข้อมูลที่ต้องการ รายละเอียด
ดังตารางที่ 4.5

ตารางที่ 4.5 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงด้านทักษะปฏิบัติ

ประเด็นการประเมิน	μ	σ	ระดับผลสัมฤทธิ์	อันดับ
1. การสร้างเครื่องมือเพื่อเก็บข้อมูลที่ต้องการ	3.47	0.74	มาก	5
2. การเก็บข้อมูลจากชาวบ้านในชุมชน	4.60	0.51	มากที่สุด	2
3. การวิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บอย่างง่าย	3.53	0.64	มาก	4
4. การวางแผนพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม	4.53	0.52	มากที่สุด	3
5. การประสานความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน	4.93	0.26	มากที่สุด	1
รวม	4.21	0.33	มากที่สุด	

3. การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงจำแนกตามลักษณะส่วนบุคคล

เนื่องจากข้อมูลเป็นค่าพารามิเตอร์ (parameter) ที่ได้จากประชากรการวิจัย จึงเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาเมื่อจำแนกตามลักษณะส่วนบุคคล ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา และสถานภาพ ด้วยการจัดทำตารางไขว้ (cross tabulation) เพื่อแสดงความต่างของค่าเฉลี่ย (mean difference) ผลสัมฤทธิ์ของแต่ละกลุ่มตามลำดับ ดังนี้

3.1 การเปรียบเทียบความต่างของค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาจำแนกตามเพศ

ผลการเปรียบเทียบ พบว่า ในภาพรวมที่มประชาชนที่เป็นเพศหญิงมีค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์สูงกว่าที่มประชาชนที่เป็นเพศชายเล็กน้อย โดยมีขนาดความต่างของค่าเฉลี่ยที่ 0.01 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านที่ที่มประชาชนที่เป็นเพศหญิงมีค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์สูงกว่าที่มประชาชนที่เป็นเพศชาย คือ ด้านความรู้ความเข้าใจ และด้านทักษะปฏิบัติ โดยมีขนาดความต่างของค่าเฉลี่ยที่ 0.07 และ 0.08 ตามลำดับ ส่วนด้านที่ที่มประชาชนที่เป็นเพศชายมีค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์สูงกว่าที่มประชาชนที่เป็นเพศหญิง คือ ด้านเจตคติ โดยมีขนาดความต่างของค่าเฉลี่ยที่ 0.19 รายละเอียดดังตารางที่ 4.6

ตารางที่ 4.6 การเปรียบเทียบความต่างของค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาเมื่อจำแนกตามเพศ

ผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนา	เพศ (N = 15)				ความต่าง ของค่าเฉลี่ย
	ชาย (N = 8)		หญิง (N = 9)		
	μ	σ	μ	σ	
ด้านความรู้ความเข้าใจ	4.41	0.29	4.48	0.40	0.07
ด้านเจตคติ	4.90	0.15	4.71	0.21	0.19
ด้าน ทักษะปฏิบัติ	4.18	0.25	4.26	0.43	0.08
รวม	4.49	0.20	4.48	0.33	0.01

3.2 การเปรียบเทียบความต่างของค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาจำแนกตามอายุ

จากค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงเมื่อจำแนกตามอายุในตารางที่ 4.7 เมื่อเปรียบเทียบขนาดความต่างของค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาแต่ละกลุ่ม พบว่า ในภาพรวมทีมประชาพิจัยที่มีอายุ 36-45 ปี มีค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์สูงกว่ากลุ่มอื่นเล็กน้อย โดยมีขนาดความต่างของค่าเฉลี่ยเมื่อเปรียบเทียบกับทีมประชาพิจัยที่มีอายุ 26-35 ปี ที่ 0.05 และมีขนาดความต่างของค่าเฉลี่ยเมื่อเปรียบเทียบกับทีมประชาพิจัยที่มีอายุ 46 ปีขึ้นไป ที่ 0.17 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ทีมประชาพิจัยที่มีอายุ 36-45 ปี มีค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์สูงกว่ากลุ่มอื่นเฉพาะด้านความรู้ความเข้าใจ และด้านทักษะปฏิบัติ ในขณะที่ด้านเจตคตินั้น ทีมประชาพิจัยที่มีอายุ 25-35 ปี มีค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์สูงกว่ากลุ่มอื่น รายละเอียดดังตารางที่ 4.8

ตารางที่ 4.7 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงจำแนกตามอายุ

ผลสัมฤทธิ์การพัฒนา	อายุ (N = 15)					
	25-35 ปี (N = 4)		36-45 ปี (N = 6)		46 ปีขึ้นไป (N = 5)	
	μ	σ	μ	σ	μ	σ
ด้านความรู้ความเข้าใจ	4.47	0.34	4.58	0.33	4.25	0.31
ด้านเจตคติ	4.88	0.16	4.72	0.23	4.87	0.18
ด้าน ทักษะปฏิบัติ	4.20	0.37	4.37	0.34	4.04	0.26
รวม	4.51	0.27	4.56	0.29	4.39	0.22

ตารางที่ 4.8 การเปรียบเทียบความต่างของค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาเมื่อจำแนกตามอายุ

ผลสัมฤทธิ์ การพัฒนา	อายุ	ความต่างของค่าเฉลี่ย		
		25-35 ปี	36-45 ปี	46 ปีขึ้นไป
ด้านความรู้ ความเข้าใจ	25-35 ปี ($\mu = 4.47$)	-	0.11	0.22
	36-45 ปี ($\mu = 4.58$)		-	0.33
	46 ปีขึ้นไป ($\mu = 4.25$)	-	-	-
ด้านเจตคติ	25-35 ปี ($\mu = 4.88$)	-	0.16	0.01
	36-45 ปี ($\mu = 4.72$)	-	-	0.15
	46 ปีขึ้นไป ($\mu = 4.87$)	-	-	-
ด้านทักษะปฏิบัติ	25-35 ปี ($\mu = 4.20$)	-	0.17	0.20
	36-45 ปี ($\mu = 4.37$)	-	-	0.03
	46 ปีขึ้นไป ($\mu = 4.40$)	-	-	-
รวม	25-35 ปี ($\mu = 4.51$)	-	0.05	0.12
	36-45 ปี ($\mu = 4.56$)	-	-	0.17
	46 ปีขึ้นไป ($\mu = 4.39$)	-	-	-

3.3 การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนา จำแนกตามระดับการศึกษา

จากค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำ การเปลี่ยนแปลงจำแนกตามระดับการศึกษาในตารางที่ 4.9 เมื่อเปรียบเทียบขนาดความต่างของค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาแต่ละกลุ่ม พบว่า ในภาพรวม ทีมประชาพิชญที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรีมีค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์สูงกว่ากลุ่มอื่น โดยมีขนาดความต่างของค่าเฉลี่ยเมื่อเปรียบเทียบกับทีมประชาพิชญที่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาหรือ ปวช. ที่ 0.49 และมีขนาดความต่างของค่าเฉลี่ยเมื่อเปรียบเทียบกับทีมประชาพิชญที่มีการศึกษาระดับอนุปริญญาหรือ ปวส. ที่ 0.34 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ทีมประชาพิชญที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรี มีค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์สูงกว่าทีมประชาพิชญที่มีระดับการศึกษาอื่นทุกด้าน รายละเอียดดังตารางที่ 4.10

ตารางที่ 4.9 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลง
จำแนกตามระดับการศึกษา

ผลสัมฤทธิ์การพัฒนา	ระดับการศึกษา (N = 15)					
	มัธยม/ปวช. (N = 9)		อนุปริญญา/ปวส. (N = 2)		ปริญญาตรี (N = 4)	
	μ	σ	μ	σ	μ	σ
ด้านความรู้ความเข้าใจ	4.29	0.30	4.44	0.27	4.78	0.21
ด้านเจตคติ	4.80	0.23	4.67	0.00	4.92	0.10
ด้าน ทักษะปฏิบัติ	4.13	0.28	4.00	0.28	4.50	0.35
รวม	4.41	0.23	4.37	0.18	4.73	0.21

ตารางที่ 4.10 การเปรียบเทียบความต่างของค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาเมื่อจำแนกตามระดับ
การศึกษา

ผลสัมฤทธิ์ การพัฒนา	ระดับการศึกษา	ความต่างของค่าเฉลี่ย		
		มัธยม/ปวช.	อนุปริญญา /ปวส.	ปริญญาตรี หรือสูงกว่า
ด้านความรู้ ความเข้าใจ	มัธยม/ปวช. ($\mu = 4.29$)	-	0.15	0.49
	อนุปริญญา/ปวส. ($\mu = 4.44$)	-	-	0.34
	ปริญญาตรีหรือสูงกว่า ($\mu = 4.78$)	-	-	-
ด้านเจตคติ	มัธยม/ปวช. ($\mu = 4.80$)	-	0.13	0.25
	อนุปริญญา/ปวส. ($\mu = 4.67$)	-	-	0.12
	ปริญญาตรีหรือสูงกว่า ($\mu = 4.92$)	-	-	-
ด้านทักษะ ปฏิบัติ	มัธยม/ปวช. ($\mu = 4.13$)	-	0.13	0.37
	อนุปริญญา/ปวส. ($\mu = 4.00$)	-	-	0.50
	ปริญญาตรีหรือสูงกว่า ($\mu = 4.50$)	-	-	-
รวม	มัธยม/ปวช. ($\mu = 4.41$)	-	0.04	0.32
	อนุปริญญา/ปวส. ($\mu = 4.37$)	-	-	0.36
	ปริญญาตรีหรือสูงกว่า ($\mu = 4.73$)	-	-	-

3.4 การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนา จำแนกตามสถานภาพของสมาชิกทีมประชาพิจัย

ผลการเปรียบเทียบ พบว่า ในภาพรวมสมาชิกทีมประชาพิจัยที่มีสถานภาพเป็นตัวแทนส่วนราชการ มีค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์สูงกว่าสมาชิกทีมประชาพิจัยที่มีสถานภาพเป็นตัวแทนชุมชน โดยมีขนาดความต่างของค่าเฉลี่ยที่ 0.30 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ทีมประชาพิจัยที่มีสถานภาพเป็นตัวแทนส่วนราชการ มีค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์สูงกว่าทีมประชาพิจัยที่มีสถานภาพเป็นตัวแทนชุมชนทุกด้าน รายละเอียดดังตารางที่ 4.11

ตารางที่ 4.11 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการเปรียบเทียบความต่างของค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาเมื่อจำแนกตามตามสถานภาพ

ผลสัมฤทธิ์การพัฒนา	สถานภาพ (N = 15)				ความต่าง ของค่าเฉลี่ย
	ตัวแทนชุมชน (N = 10)		ตัวแทนส่วนราชการ (N = 5)		
	μ	σ	μ	σ	
ด้านความรู้ความเข้าใจ	4.29	0.28	4.75	0.20	0.46
ด้านเจตคติ	4.78	0.22	4.87	0.14	0.09
ด้าน ทักษะปฏิบัติ	4.10	0.29	4.44	0.33	0.34
รวม	4.39	0.23	4.69	0.21	0.30

สรุปบทเรียนการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคกโคเต่าโดยใช้กระบวนการประชาพิจัย

การสรุปบทเรียนการพัฒนาศักยภาพของผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคกโคเต่าครั้งนี้ มีเป้าหมายเพื่อเรียนรู้ข้อดีและข้อบกพร่องในกระบวนการดำเนินงาน ซึ่งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถใช้ประโยชน์ในการพัฒนาตนเองและพัฒนางานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยจะนำเสนอใน 3 ประเด็น คือ 1) ความเหมาะสมของกระบวนการดำเนินงานที่กำหนด 2) ความสามารถของกระบวนการดำเนินงานในการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลง และ 3) บทบาทของบุคคล/หน่วยงานภายนอกในกระบวนการดำเนินงาน

1. ความเหมาะสมของกระบวนการดำเนินงานที่กำหนด

เมื่อเปรียบเทียบระยะเวลาการดำเนินงานที่เกิดขึ้นจริงกับแผนการดำเนินงานที่กำหนด จะเห็นได้ว่า มีความคลาดเคลื่อนไปจากระยะเวลาที่กำหนดในแผนการดำเนินงาน โดยพบว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจ (เช่น การเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว การขายผลผลิตทางการเกษตร ฯลฯ) ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม (เช่น การเข้าสู่ช่วงเทศกาลสำคัญ ฯลฯ) ปัจจัยทางการเมือง (เช่น การสิ้นสุดระยะเวลาการปฏิบัติหน้าที่ของผู้นำชุมชน/ท้องถิ่น การเข้าสู่ช่วงเวลาการหาเสียง การเตรียมการเลือกตั้ง ฯลฯ) และปัจจัยทางธรรมชาติ (เช่น การเข้าสู่ช่วงหน้าน้ำที่ในชุมชนจะมีน้ำท่วมในหลายพื้นที่และการสัญจรเป็นไปอย่างยากลำบาก ฯลฯ) อันเป็นสภาพจริงในพื้นที่วิจัย สามารถส่งผลให้การดำเนินงานที่เกิดขึ้นจริง มีความคลาดเคลื่อนไปจากแผนการดำเนินงานได้ตลอดเวลา ในการทำงานวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนนั้น นักวิจัยจะต้องพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินงานให้สอดคล้องกับสถานการณ์จริงตลอดเวลา โดยจะต้องให้ความสำคัญกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าผลสำเร็จของงานวิจัยตามที่นักวิจัยมุ่งหวัง การตั้งต้นที่จะดำเนินการให้ได้ตามแผนโดยชุมชนยังไม่พร้อม อาจสร้างความขัดแย้ง และความรู้สึกทางลบในลักษณะ “เอาแต่ได้” ซึ่งจะเป็นปัญหาอุปสรรคในการทำงานร่วมกันต่อไป

อย่างไรก็ตาม แม้จะต้องปรับเปลี่ยนระยะเวลาการดำเนินงานให้เหมาะสมตามสถานการณ์ก็ตาม แต่นักวิจัยพึงระวังที่จะต้องรักษาขั้นตอนและกิจกรรมการดำเนินงานให้เป็นไปตามที่กำหนดในแผนอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้เพราะกิจกรรมที่กำหนด เป็นการถอดหลักการและกระบวนการประชาธิปไตยสู่การปฏิบัติจริงอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ด้วยเหตุนี้ การเปลี่ยนแปลงขั้นตอนและกิจกรรมการดำเนินงานให้ต่างไปจากที่กำหนด จะส่งผลให้ผู้วิจัยไม่สามารถตรวจสอบความสามารถของกระบวนการประชาธิปไตยในการพัฒนาศักยภาพของผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้ดังที่ตั้งใจ นอกจากนั้น การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เกิดขึ้นในกระบวนการดำเนินงาน จะต้องได้รับการพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบก่อนว่า จะไม่มีผลกระทบกับหลักการและกระบวนการประชาธิปไตย อาทิเช่น การเปลี่ยนกิจกรรมการศึกษาดูงานเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนที่ประสบความสำเร็จ เป็นการฉายวิถีทัศน์ชุมชนที่ประสบความสำเร็จแทน เนื่องจากทีมประชาธิปไตยไม่สะดวกที่จะเดินทางออกนอกพื้นที่ การตัดกิจกรรมการระดมทุน เนื่องจากสามารถใช้งบประมาณขององค์การบริหารส่วนตำบลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ในการดำเนินงานตามแผนชุมชนที่จัดทำขึ้น เป็นต้น

นอกจากการรักษาขั้นตอนและกิจกรรมการดำเนินให้เป็นไปตามแผนอย่างเคร่งครัดแล้ว ผู้วิจัยจะต้องตรวจสอบการดำเนินงานที่เกิดขึ้นเป็นระยะว่า สิ่งที่ดำเนินการในแต่ละขั้นตอนได้ให้ผลลัพธ์ตรงตามความคาดหวังที่กำหนดไว้หรือไม่ ทั้งนี้เพราะระยะเวลาการดำเนินงานที่ยาวนาน และการทำกิจกรรมหลากหลายขั้นตอน อาจทำให้ผู้วิจัยหลงลืมว่า ผลลัพธ์ที่ต้องการในแต่ละขั้นตอน

คืออะไร หากละเอียดที่จะตรวจสอบ ผลลัพธ์ที่ได้อาจมีใช้สิ่งที่ต้องการ ส่งผลให้ผู้วิจัยไม่สามารถตอบวัตถุประสงค์ที่กำหนดได้อย่างชัดเจน นอกจากนั้น ความพยายามที่จะแก้ไขข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้น โดยย้อนกลับไปทำกิจกรรมบางขั้นตอนซ้ำอีกรอบนั้น นอกจากจะเป็นไปได้ยากแล้ว ยังอาจส่งผลต่อความน่าเชื่อถือและสร้างความสับสนให้แก่ผู้ร่วมโครงการได้

นอกจากประเด็นเกี่ยวกับความสอดคล้องระหว่างการปฏิบัติจริงกับสิ่งที่กำหนดในแผนการดำเนินงานที่กล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีประเด็นเกี่ยวกับวิธีการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจกับทีมประชาพิจัย โดยผู้วิจัยจะต้องมีความละเอียดอ่อนในการเลือกใช้คำให้เหมาะสม อาทิเช่น การเลือกถ้อยคำง่าย ๆ เพื่อใช้แทนมโนทัศน์เชิงวิชาการ การอธิบายสิ่งต่าง ๆ ด้วยภาษาแบบชาวบ้าน หรือการปรับประยุกต์วิธีการเชิงเทคนิคบางอย่างให้ใกล้เคียงกับสิ่งที่ชาวบ้านคุ้นเคยในชีวิตประจำวัน

2. ความสามารถของกระบวนการดำเนินงานในการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลง

ผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นทรัพยากรสำคัญของชุมชนที่จะผลักดันและขับเคลื่อนให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่พึงปรารถนา ลักษณะที่สำคัญของผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชุมชนคือ เป็นผู้ที่มีความรักในท้องถิ่น สนใจใฝ่รู้ และมีความต้องการที่จะเห็นการเปลี่ยนแปลงของชุมชนไปในทางที่ดีขึ้น โดยคุณลักษณะเหล่านี้ เป็นสิ่งที่สามารถบ่มเพาะและพัฒนาขึ้นได้ จากผลการวิจัยครั้งนี้ จะเห็นได้ว่า กระบวนการที่ออกแบบอย่างเหมาะสมและมีการดำเนินงานอย่างเป็นขั้นเป็นตอนตามหลักการประชาพิจัย สามารถพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ขึ้นในตัวผู้ร่วมกิจกรรมได้ โดยมีผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาอยู่ในระดับที่น่าพอใจไม่ว่าจะพิจารณาในภาพรวมหรือเมื่อแยกพิจารณาเป็นรายด้าน ขณะเดียวกัน กระบวนการดังกล่าวยังก่อให้เกิดผลงานที่เป็นรูปธรรมจำนวนมากอันเป็นผลลัพธ์จากการทำงานร่วมกันของทีมประชาพิจัย ได้แก่ การสร้างแบบสำรวจปัญหาของตำบลโคกโคเฒ่าและผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ การสร้างแบบสำรวจข้อมูลข้อมูลชุมชนและการจัดทำฐานข้อมูลชุมชนที่เป็นปัจจุบัน การกำหนดภาพอนาคตชุมชน การจัดทำแผนชุมชน และการหาฉันทามติต่อการนำแผนชุมชนสู่การปฏิบัติ โดยชิ้นงานเหล่านี้ มิใช่เป็นเพียงแบบฝึกหัดในกระบวนการเรียนรู้ของทีมประชาพิจัยเท่านั้น หากแต่เป็นสิ่งที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนได้อย่างแท้จริง และเป็นพื้นฐานของการทำงานในระยะต่อไป ที่ผู้นำ/แกนนำในชุมชนสามารถต่อยอดและขยายผลการพัฒนาได้ด้วยตนเอง เนื่องจากสภาวะที่กล่าวนี้ บังชี้ถึงศักยภาพการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่สามารถขับเคลื่อนชุมชนไปสู่อนาคตที่พึงปรารถนาได้ด้วยตนเอง จึงกล่าวได้ว่า กระบวนการประชาพิจัยเป็นเครื่องมือที่มีขีดความสามารถในการพัฒนาศักยภาพผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคกโคเฒ่า และสามารถสร้างกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อช่วยเสริมเติมเต็มให้เกิดการพัฒนาที่สมบูรณ์ การดำเนินงานร่วมกันตามขั้นตอนที่กำหนด จะช่วยกระตุ้นให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้คิดทบทวนสภาพความเป็นจริง

ภายในชุมชนที่ปรากฏอยู่ ณ ช่วงเวลาปัจจุบัน ว่ามีสิ่งใดบ้างที่เป็นปัญหา และปัญหานั้น ๆ มีผลกระทบต่อชุมชนมากน้อยเพียงใด โดยความตระหนักในสิ่งที่เป็นปัญหาร่วมกัน จะก่อให้เกิดความรู้สึก“อยากจะช่วยกันทำชุมชนให้ดีขึ้น” หรือสภาวะ“จิตอาสา”ในกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

3. บทบาทของบุคคล/หน่วยงานภายนอกในกระบวนการดำเนินงาน

ในการทำงานพัฒนาให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย ย่อมต้องอาศัยทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อเป็นปัจจัยของการพัฒนา โดยทรัพยากรเหล่านี้อาจมีได้มีอยู่ในชุมชนอย่างครบถ้วนสมบูรณ์เสมอไป ด้วยเหตุนี้ การทำงานตามหลักการมีส่วนร่วมโดยเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ได้เข้ามามีบทบาทตามศักยภาพและความเชี่ยวชาญ จะก่อให้เกิดการหนุนเสริมเติมเต็มในสิ่งที่ชุมชนยังขาด ซึ่งมีทั้งความรู้ ทักษะทางอาชีพ งบประมาณ และสิทธิอำนาจ (authority) ในการกระทำการบางอย่างที่ต้องเป็นไปตามกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตาม ตัวแทนแต่ละฝ่ายที่เข้ามามีส่วนร่วมจะต้องมีจุดเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน โดยในการวิจัยครั้งนี้ พบว่า สิ่งที่เป็นจุดเชื่อมโยงของสมาชิกในทีมประชาพิชญ คือ การที่สมาชิกทุกคนล้วนเป็นผู้ที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบด้านใดด้านหนึ่งต่อการพัฒนาในพื้นที่ การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน จึงเท่ากับการได้ทำงานตามภารกิจของตนให้บรรลุผลสำเร็จไปพร้อม ๆ กัน อันเป็นสภาวะแบบ “ทุกฝ่ายได้ประโยชน์ (win-win situation)” ซึ่งจะเป็นแรงจูงใจให้การทำงานร่วมกันเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม การทำงานร่วมกันระหว่างผู้ที่มีความแตกต่างกันในหลายด้านโดยเฉพาะความแตกต่างด้านอายุ ระดับการศึกษา และสถานภาพการเป็นตัวแทนชุมชนหรือตัวแทนส่วนราชการ อาจก่อให้เกิดสภาวะการครอบงำทางความคิดได้โดยง่าย ด้วยเหตุนี้ ระหว่างการดำเนินงานตามกระบวนการที่กำหนด ผู้วิจัยจะต้องคอยสังเกตสภาพการทำงานร่วมกันที่เกิดขึ้น และมีกลวิธีที่จะทำให้การดำเนินงาน เกิดขึ้นภายใต้หลักการมีส่วนร่วมที่เท่าเทียมเสมอภาคกันอย่างแท้จริง กิจกรรมที่ออกแบบควรมีส่วนในการเสริมสร้างให้สมาชิกที่เป็นตัวแทนชุมชนมีความมั่นใจในตนเองและกล้าที่จะแสดงความคิดเห็นหรือความต้องการของตนอย่างตรงไปตรงมา นอกจากนั้น การใช้หลักการประชาธิปไตยในการตัดสินใจ เป็นวิธีการที่ดีในการลดปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งโดยมากมักมีเรื่องของผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การใช้กระบวนการประชาธิปไตยเพื่อพัฒนาศักยภาพผู้นำการเปลี่ยนแปลง ในชุมชนโคกโคเต่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ครั้งนี้ เป็นการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประชากรการวิจัย คือ บุคคลและผู้แทนหน่วยงานที่มีบทบาทหน้าที่โดยตรงในการพัฒนาตำบลโคกโคเต่า ประกอบด้วย ผู้นำและกลุ่มแกนนำในชุมชน จำนวน 10 คน ผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเต่า 1 คน นักวิชาการพัฒนาชุมชน ที่รับผิดชอบการพัฒนาในพื้นที่ตำบลโคกโคเต่า 1 คน ครูสังกัดศูนย์การศึกษาอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ที่รับผิดชอบการพัฒนาในพื้นที่ตำบลโคกโคเต่า 2 คน และ นักวิชาการสาธารณสุข 1 คน รวมจำนวนทั้งสิ้น 15 คน โดยการวิจัยครั้งนี้ จะศึกษาจากประชากรทั้งหมด ขั้นตอนการดำเนินงานมี 6 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การประสานงานในพื้นที่วิจัย 2) การชี้แจงวัตถุประสงค์ของโครงการและขออาสาสมัครเป็นทีมประชาพิชญ์ของชุมชน 3) การระบุปัญหาของชุมชน 4) การสำรวจข้อมูลชุมชน 5) การจัดทำแผนชุมชน และ 6) การขอฉันทามติและประสานความร่วมมือในการพัฒนาจากคนในชุมชน เครื่องมือวิจัย ประกอบด้วยเอกสาร/สื่อเพื่อให้ความรู้ แบบบันทึกผลการดำเนินงาน และแบบประเมินผลสัมฤทธิ์การพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคกโคเต่า การวิเคราะห์ข้อมูลประกอบด้วย 1) การวิเคราะห์เนื้อหาและบรรยายสรุปผลการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคกโคเต่า 2) การวิเคราะห์ด้วยสถิติพรรณนาเพื่อสรุปผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคกโคเต่า และ 3) การวิเคราะห์เนื้อหาและบรรยายสรุปบทเรียนการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคกโคเต่า โดยจะนำเสนอตามลำดับ ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

1. การพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคกโคเต่าโดยใช้กระบวนการประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือ

ผลการวิจัย พบว่า ผู้วิจัยสามารถดำเนินงานได้ตามขั้นตอนที่กำหนดในแผนครบถ้วนทุกขั้นตอน แต่มีการปรับวิธีการและระยะเวลาการดำเนินงานบางขั้นตอนให้เหมาะสมกับสถานการณ์เฉพาะหน้า การดำเนินงานทุกขั้นตอนได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนและสมาชิกในทีมประชาพิชญ์เป็นอย่างดี กิจกรรมที่จัดทุกกิจกรรมมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาทีมประชาพิชญ์ให้มีศักยภาพการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่สามารถคิด ตัดสินใจ และลงมือปฏิบัติเพื่อหาคำตอบที่ต้องการได้ด้วยตัวเอง

โดยมีทั้งกิจกรรมเพื่อให้ความรู้ กิจกรรมเพื่อสร้างเจตคติ และกิจกรรมเพื่อสร้างทักษะปฏิบัติการดำเนินงานทุกขั้นตอน เน้นการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกันของทุกฝ่าย การเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมโครงการได้แสดงความคิดเห็นและความต้องการของตนอย่างเสรี และการใช้หลักประชาธิปไตยในการตัดสินใจ ผลผลิตสำคัญที่ได้จากการดำเนินงานตามขั้นตอนที่กำหนด คือ การเกิดทีมประชาพิชัยของตำบลโคกโคเฒ่าที่มีความสามารถในการสร้างเครื่องมือเพื่อหาคำตอบที่ต้องการความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้ได้สารสนเทศที่ต้องการ ความสามารถในการกำหนดภาพอนาคตที่พึงประสงค์ของชุมชนร่วมกัน ความสามารถในการจัดทำแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วม และการประสานความร่วมมือกับชุมชนในการนำแผนชุมชนสู่การปฏิบัติ

2. ผลการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคกโคเฒ่าโดยใช้กระบวนการประชาพิชัยเป็นเครื่องมือ

ทีมประชาพิชัยที่ประเมินตนเองของโดยใช้แบบประเมินผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคกโคเฒ่า มีจำนวนทั้งสิ้น 15 คน เป็นเพศชาย 8 คน และเพศหญิง 7 คน ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 36 - 45 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาหรือ ปวช. โดยมีสมาชิกที่มีสถานภาพเป็นผู้นำหรือแกนนำในชุมชน 10 คน และเป็นตัวแทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จำนวน 5 คน จากผลการประเมินตนเองของทีมประชาพิชัย พบว่า ในภาพรวม การพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคกโคเฒ่าโดยใช้กระบวนการประชาพิชัยเป็นเครื่องมือมีผลสัมฤทธิ์อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีผลสัมฤทธิ์เป็นอันดับหนึ่ง คือ ด้านเจตคติ รองลงมาคือ ด้านความรู้ความเข้าใจ และด้านทักษะปฏิบัติ ตามลำดับ โดยมีผลสัมฤทธิ์อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน จากการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงจำแนกตามลักษณะส่วนบุคคล พบว่า เมื่อจำแนกตามเพศ ทีมประชาพิชัยที่เป็นเพศหญิงมีค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์สูงกว่าทีมประชาพิชัยที่เป็นเพศชาย เมื่อจำแนกตามอายุ ทีมประชาพิชัยที่มีอายุ 36-45 ปี มีค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์สูงกว่ากลุ่มอายุอื่น เมื่อจำแนกตามระดับการศึกษา ทีมประชาพิชัยที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรี มีค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์สูงกว่ากลุ่มที่มีการศึกษาระดับอื่น และเมื่อจำแนกตามสถานภาพทีมประชาพิชัยที่เป็นตัวแทนส่วนราชการ มีค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์สูงกว่าทีมประชาพิชัยที่เป็นผู้นำ/แกนนำในชุมชน

3. สรุปบทเรียนการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตำบลโคกโคเฒ่าโดยใช้กระบวนการประชาพิชัยเป็นเครื่องมือ

การพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงโดยใช้กระบวนการประชาพิชัยเป็นเครื่องมือ เป็นวิธีการที่เหมาะสมและสามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม ปัจจัยภายในชุมชน ทั้งปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม ปัจจัยทางการเมือง และปัจจัยทางธรรมชาติ

สามารถส่งผลให้ระยะเวลาการทำการกิจกรรมคลาดเคลื่อนไปจากที่กำหนดในแผนได้ตลอดเวลา นักวิจัยจึงต้องมีความพร้อมในการปรับเปลี่ยนระยะเวลาการทำการกิจกรรมให้เหมาะสมตามสถานการณ์ โดยยังคงรักษาขั้นตอนและกิจกรรมให้เป็นไปตามแผนการดำเนินงานอย่างเคร่งครัด เพื่อให้สามารถตรวจสอบความสามารถของกระบวนการประชาธิปไตยในการพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงได้ตามวัตถุประสงค์ จากผลการวิจัยครั้งนี้ พบว่า กระบวนการดำเนินงานที่ออกแบบอย่างเหมาะสมและมีการดำเนินงานอย่างเป็นขั้นเป็นตอน สามารถพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในตัวสมาชิกของทีมประชาธิปไตยได้ โดยมีผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาอยู่ในระดับที่น่าพอใจ รวมทั้งยังก่อให้เกิดผลผลิตที่เป็นรูปธรรมจากการทำงานร่วมกันของทีมประชาธิปไตย ที่ชุมชนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริง เนื่องจากทรัพยากรซึ่งเป็นปัจจัยของการพัฒนามีได้มีอยู่ในชุมชนอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ด้วยเหตุนี้ การทำงานแบบมีส่วนร่วมโดยเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายเข้ามามีบทบาทตามศักยภาพและความเชี่ยวชาญ จะก่อให้เกิดการหนุนเสริมเติมเต็มและสภาวะที่ทุกฝ่ายได้ประโยชน์ ซึ่งเป็นแรงจูงใจให้การทำงานร่วมกันเกิดขึ้นอย่างยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลการวิจัยครั้งนี้ ชี้ให้เห็นว่า กระบวนการประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพในการพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการเปลี่ยนแปลงในชุมชน โดยหลักการของประชาธิปไตยมีความสอดคล้องกับหลักการเสริมสร้างชุมชนพึ่งตนเอง ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (สถาบันการเงินชุมชนพึ่งตนเอง, 2553) ที่ต้องเป็น “การระเบิดจากข้างใน” โดยทำให้ชุมชนหมู่บ้านมีความเข้มแข็งก่อน โดยความเข้มแข็งในที่นี้ คือ การที่ชุมชนสามารถคิดหาหนทางในการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาได้ด้วยตัวเองจนสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยใช้หลักการมีส่วนร่วมและหลักประชาธิปไตยในการทำงานร่วมกัน อย่างไรก็ตาม การพัฒนาที่มีเป้าหมายเพื่อการพึ่งตนเองที่เกิดขึ้นนี้ มิได้หมายถึงการปฏิเสธความร่วมมือจากภายนอก ทั้งนี้เพราะความแตกต่างหลากหลายของบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วม จะช่วยเติมเต็มสิ่งที่ชุมชนยังขาดทั้งในด้านความรู้ ทักษะทางอาชีพ งบประมาณ หรือสิทธิอำนาจ (authority) ในการกระทำการบางอย่างตามกฎหมาย ซึ่งจะเอื้ออำนวยให้การทำงานพัฒนาเป็นอย่างราบรื่น ข้อค้นพบนี้ สอดคล้องกับผลการวิจัย เรื่อง กลไกการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบล-อำเภอ ของสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (2549) ที่พบว่า การยอมรับบทบาทของบุคคลภายนอกจะช่วยสนับสนุนและเอื้ออำนวยให้มีการคิดและการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง รวมทั้งให้ข้อเสนอแนะสู่การปฏิบัติเพื่อทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบและมีการเปลี่ยนแปลงได้มากยิ่งขึ้น

2. ในการทำงานพัฒนาร่วมกับชุมชนนั้น นักพัฒนาจะต้องให้ความสำคัญกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าผลสำเร็จของงานตามที่มุ่งหวัง นักพัฒนาต้องมีความละเอียดอ่อน ไวต่อการรับรู้สถานการณ์และปฏิกิริยาของผู้ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งมีความพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนกระบวนการดำเนินงานให้เหมาะสม อาจกล่าวได้ว่า หลักการสำคัญ 7 ประการ ในการสร้างความร่วมมือจากชุมชนเพื่อบรรลุเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ตามแนวคิดของ ริค วอร์เรน (Rick Warren, cited by John Hall, Shannon Johnson, Allen Wsocki, and Karl Kepner, 2010, p.p.3) อันได้แก่ หลักการทำให้ง่าย หลักการจูงใจ หลักการอำนวยความสะดวก หลักการนำตัวกรรม หลักการระดมพลัง หลักการเตรียมความพร้อม และหลักความมุ่งมั่น เป็นหลักการที่มีประโยชน์ยิ่งที่นักพัฒนาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการทำงานพัฒนาชุมชนให้ประสบผลสำเร็จ

3. เนื่องจากการพัฒนาคน คือเป้าหมายที่สำคัญและจำเป็นสำหรับการทำงานพัฒนา ให้บรรลุผลอย่างยั่งยืน กระบวนการดำเนินงานที่กำหนดจึงต้องออกแบบให้สามารถสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ ความตระหนัก และจิตสำนึกสาธารณะร่วมกันอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นการกระตุ้นให้ชุมชนเกิดข้อสงสัยและลงมือศึกษาวิเคราะห์เพื่อหาคำตอบด้วยตนเองจนเกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ การเห็นตัวอย่างการปฏิบัติที่ดีของบุคคลหรือชุมชนที่มีวิถีการดำเนินชีวิตและบริบททางเศรษฐกิจสังคมอย่างเดียวกัน เพื่อให้สามารถปรับประยุกต์ใช้ความรู้ในชุมชนได้ง่าย รวมทั้งสามารถสร้างเครือข่ายการพัฒนาต่อไปในวันข้างหน้า บทบาทของนักวิจัย คือ การอำนวยความสะดวก (facilitate) ให้เกิดการเรียนรู้และให้ข้อมูล/ความรู้ใหม่ ๆ ซึ่งมีความจำเป็นเพื่อให้ชุมชนมีทางเลือกอย่างหลากหลาย แต่จะต้องเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนมีสิทธิที่จะ “เลือก” และ “ตัดสินใจ” ร่วมกันบนวิถีทางประชาธิปไตย รายละเอียดเหล่านี้ มีความสำคัญในการสร้างคุณลักษณะของผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่จะขับเคลื่อนชุมชนสู่นาคตที่พึงประสงค์ โดยการออกแบบกิจกรรมจะต้องสอดแทรกสิ่งเหล่านี้ไว้ในกระบวนการอย่างเหมาะสมและมีเป้าหมาย

4. ผลการวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า ประชาพิสัย เป็นกระบวนการพัฒนาคนที่มีแนวทางการดำเนินงานสอดคล้องกับหลักการสำคัญของการทำงานพัฒนาเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเอง ที่ต้องไม่ใช่วิธีสั่งการให้ปฏิบัติ แต่เน้นการพึ่งตนเองและช่วยเหลือตนเอง การใช้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน และหลักการประชาธิปไตยในการดำเนินงาน การยึดสภาพของท้องถิ่นทั้งด้านสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นแนวทางในการดำเนินงาน และการทำงานพัฒนาไปตามลำดับอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ไม่เร่งรีบเกินไปจนอาจก่อให้เกิดความเสียหาย (สถาบันการเงินชุมชนพึ่งตนเอง, 2553) ขณะเดียวกัน ผลลัพธ์ของการพัฒนาคนด้วยกระบวนการประชาพิสัยที่เกิดขึ้น ยังสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงของคนสู่การพึ่งพาตนเอง ซึ่งตามแนวคิดของเสรี พงศ์พิศ (2549) ผลลัพธ์สำคัญของการพัฒนาที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล จะได้แก่ ความเชื่อมั่นในตนเอง การมีข้อมูล

ความรู้ และปัญญาที่จะค้นหาต้นทุนทางทรัพยากร ทุนความรู้ภูมิปัญญา และทุนทางสังคมวัฒนธรรม ภายในชุมชนของตนเอง เพื่อนำมาปรับใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนด้วยตัวเองต่อไป

5. แม้การพัฒนาคนจะเป็นเงื่อนไขสำคัญในการทำงานพัฒนาให้ประสบความสำเร็จก็ตาม แต่การพัฒนาที่เกิดขึ้นจะต้องดำเนินการอย่างเฉพาะเจาะจงโดยเริ่มจากกลุ่มผู้นำหรือแกนนำในชุมชนก่อน เนื่องจากเป็นผู้ที่มีอิทธิพลทั้งทางบวกและทางลบต่อการพัฒนา (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543) จากผลการวิจัยครั้งนี้ ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนากลุ่มผู้นำหรือแกนนำในชุมชน โดยมุ่งที่การเสริมสร้างคุณลักษณะความเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง ตามแนวคิดของสำนักงานองค์การพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์, 2553) เป็นแนวทางที่ถูกต้องในการพัฒนาคนให้มีผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ของท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะเมื่อผู้นำ/กลุ่มแกนนำในชุมชนมีสภาวะการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในตัวแล้ว บุคคลเหล่านี้จะสามารถขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาภายในชุมชนต่อไปได้ด้วยตนเอง โดยความเป็นผู้นำจะทำให้สามารถดึงคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและลงมือปฏิบัติการได้อย่างเป็นรูปธรรม ข้อค้นพบนี้ สอดคล้องกับผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งประชาคมตำบล ของ พลเดช ปิ่นประทีป (2552) ที่สรุปบทเรียนความสำเร็จประการหนึ่งไว้ว่า การมีผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการที่เข้มแข็ง คือ ปัจจัยสำคัญในการแก้ปัญหาและขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นให้ประสบผลสำเร็จ

6. ผลการวิจัยครั้งนี้ ชี้ให้เห็นว่า การนำกระบวนการประชาธิปไตยมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อพัฒนาศักยภาพผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชุมชน สามารถสร้างคุณลักษณะความเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในตัวสมาชิกทีมประชาธิปไตยได้ตามที่คาดหวัง ทั้งนี้เพราะหลักการของประชาธิปไตย คือการสร้างการเรียนรู้ที่เป็นกระบวนการต่อเนื่อง และมีเนื้อหาที่สอดคล้องกับกิจกรรมและบทบาทของผู้นำในแต่ละระยะของการพัฒนา (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543) อย่างไรก็ตาม กระบวนการประชาธิปไตยที่เกิดขึ้น จะต้องมิใช่เพียงแบบฝึกหัดเพื่อสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงเท่านั้น แต่จะต้องสามารถให้ผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมที่ชุมชนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง รวมทั้งมีการวางระบบเพื่อเป็นรากฐานให้การทำงานร่วมกันสามารถดำเนินต่อไปโดยไม่ขาดตอน เพื่อป้องกันการดำเนินงานพัฒนาแบบ “ไฟไหม้ฟาง” ที่กิจกรรมทุกอย่างจะหยุดลงเมื่อสิ้นสุดโครงการ

7. แม้การพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงโดยใช้กระบวนการประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้ จะมีผลสัมฤทธิ์อยู่ในระดับที่น่าพอใจทั้งในภาพรวมและเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านก็ตาม แต่เมื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ที่เกิดขึ้นโดยใช้ลักษณะส่วนบุคคลของสมาชิกในทีมประชาธิปไตยเป็นตัวจำแนก จะพบว่า ผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนามีความแตกต่างกันในแต่ละกลุ่ม โดยจะพบความแตกต่างที่ชัดเจนเมื่อจำแนกด้วยระดับการศึกษาและสถานภาพของสมาชิกในทีมประชาธิปไตย กล่าวคือ ผู้ที่มีสถานภาพเป็นตัวแทนส่วนราชการซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีการศึกษาในระดับปริญญาตรี

จะมีผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาสูงกว่ากลุ่มผู้นำ/แกนนำในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับต่ำกว่าปริญญาตรี อาจกล่าวได้ว่า ข้อค้นพบนี้มีได้เป็นสิ่งที่เหนือความคาดหมาย แต่เป็นสิ่งที่ช่วยยืนยันว่า การศึกษามีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างบุคคลให้มีความพร้อมในการเรียนรู้สิ่งใหม่และการลงมือปฏิบัติกิจกรรมเชิงวิชาการบางอย่างได้โดยง่าย ด้วยเหตุนี้ การกำหนดประเด็นการพัฒนาภายในชุมชนจึงไม่ควรมองข้ามความสำคัญของการศึกษาทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยจะต้องคำนึงถึงการหารูปแบบและแนวทางในการจัดการศึกษาที่หลากหลาย เพื่อสร้างโอกาสให้คนในชุมชนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา นอกจากนั้น สิ่งที่น่าพึงระวังประการหนึ่งในการทำงานร่วมกัน คือ การเกิดภาวะครอบงำทางความคิดและการตัดสินใจ ซึ่งมักเกิดขึ้นจากการรับรู้ถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลในลักษณะเหนือกว่าหรือด้อยกว่ากัน โดยผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่ามักมีทักษะบางอย่าง เช่น การคิดวิเคราะห์ การเป็นผู้นำการสนทนา ความมั่นใจในการนำเสนอผลงานต่อที่ประชุม ฯลฯ อันเป็นทักษะที่ห่างไกลจากวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน การออกแบบกิจกรรมการดำเนินงานจะต้องคำนึงถึงประเด็นเหล่านี้ และหากวิธีที่จะช่วยเสริมสร้างความมั่นใจในตัวเองแก่สมาชิกในชุมชน รวมทั้งสร้างความตระหนักร่วมกันว่าความแตกต่างระหว่างบุคคลที่ปรากฏ เป็นผลมาจากวิถีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน โดยมิได้สะท้อนถึงความเด่น-ด้อยกว่ากันแต่อย่างใด

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. องค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเต่าและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สามารถใช้ผลการวิจัยเป็นแนวทางในการจัดทำโครงการและกิจกรรมเพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนสามารถพัฒนาตนเองต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง
2. ควรส่งเสริมให้สถาบันการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลโคกโคเต่าเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาคนในชุมชน โดยเน้นการสร้างโอกาสการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องในรูปแบบที่หลากหลาย
3. เผยแพร่ผลการวิจัยแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนในจังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และประยุกต์ใช้องค์ความรู้ในการทำงานพัฒนา

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. เนื่องจากผลลัพธ์ของการวิจัยครั้งนี้ ยังไม่ถึงขั้นการลงมือปฏิบัติเพื่อไปสู่เป้าหมายที่ต้องการอย่างเป็นรูปธรรม จึงควรมีการติดตามผลการนำแผนชุมชนสู่การปฏิบัติจริงอย่างต่อเนื่อง เพื่อประเมินความยั่งยืนของกระบวนการ
2. เนื่องจากผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชนไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์ จึงควรขยายผลการดำเนินงานอย่างกว้างขวางในชุมชนอื่น ๆ โดยใช้ตำบลโคกโคเต่าเป็นตัวอย่างการปฏิบัติที่ดี รวมทั้งขับเคลื่อนให้เกิดเครือข่ายการพัฒนาต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรมภาษาไทย

- กิตติศักดิ์ ลำสอนจิตต์. (2552). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการกระบวนการเรียนรู้
มีส่วนร่วมเพื่อวางแผนการพัฒนาชุมชนตามภูมิสังคมอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาบ้านทรายมูล
หมู่ที่ 5 ตำบลสะเมิง อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- จันทร์แรม เรือนแป้น และดวงกมล อัครมาศ. (2555). ศักยภาพของชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกโคเฒ่า
ในการจัดการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบพึ่งตนเอง. วารสารวิชาการบัณฑิตวิทยาลัย.
ปีที่ 7 ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม 2554. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏ
สวนดุสิต.
- นภาพรณ หะวานนท์ เพ็ญสิริ จีระเดชากุล และสุรวุฒิ ปัดไธสง. (2550). ทฤษฎีฐานรากในเรื่อง
ความเข้มแข็งของชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- บุญเยี่ยม ตระกูลวงศ์ ประพนธ์ ปิยะรัตน์ สุชาติ ทวีสิทธิ์ ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์ และชนินทร์ เจริญกุล.
(มปป.). กลวิธีสู่เส้นทางการพัฒนาที่ยั่งยืน. ขอนแก่น: ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการ
สาธารณสุขมูลฐาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- ประภาพรพรณ อุ่นอบ. (2545). การสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่น รอบที่ 1 นัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลง.
ใน วิษณุ ศรีทะวงศ์ และเยาวรี เจริญสวัสดิ์(บรรณาธิการ). *พลังสร้างสรรค์เชิงบวกเพื่อ
ขับเคลื่อนประชาคมพุทธมณฑล*. กรุงเทพมหานคร: พี เอ ลีฟวิ่ง.
- ประเวศ วะสี. (2541). *วัฒนธรรมกับการพัฒนา*. ใน พิทยา ว่องกุล(บรรณาธิการ). *ไทยยุควัฒนธรรม*
ทาส. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- _____. (2544). *เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม*.
กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน.
- ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*.
กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- _____. (2553). *โครงการวิจัย การสำรวจสถานะความรู้ เรื่อง กระบวนการและเทคนิคการ
ทำงานของนักพัฒนา*. [Online]. Available: [http:// rescom.trf. or.th/display/
show_ colum_ print.php?id_ colum=727](http://rescom.trf.or.th/display/show_colum_print.php?id_colum=727)

พลเดช ปิ่นประทีป. (2552). *วิจัยเชิงปฏิบัติการโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งประชาคมตำบล*.

[Online]. Available: http://www.ldinet.org/2008/index.php?option=com_content&task=view&id=529&Itemid=32

พยอม วงศ์สารศรี และจันทร์แรม เรือนแป้น. (2554). *การสำรวจเบื้องต้นเพื่อจัดทำแผนที่ชุมชนและพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในพื้นที่ตำบลโคกโคเฒ่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต

สถาบันการเงินชุมชนพึ่งตนเอง. (2553). *แนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (Self Reliance) มุลินิธิชัยพัฒนา*. [Online]. Available: http://www.chaipat/index.php?option=com_content&view=article&id=283&Itemid=108

สมพงศ์ ตันติวังศ์ไพศาล. (2553). *แนวคิดเกี่ยวกับประชาพิจัย*. [Online]. Available: <http://gotoknow.org/blog/sufficiencycommunity/154926>

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2544). *การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท*. กรุงเทพมหานคร: สภาวิจัยแห่งชาติ

เสรี พงศ์พิศ. (2549). *เศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนายั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร: พลังปัญญา.

_____. (2553). *ประชาพิจัยคืออะไร*. [Online]. Available: http://www.phongphit.com/index.php?option=com_content&task=view&id=58&Itemid=53

สุจินต์ สิมาร์กษ์. (2549). *การวิจัย เรื่อง กลไกการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบล-อำเภอ*. [Online]. Available: <http://www.researchgate.net/publication/39027755>

สุวิทย์ ยิ่งวรพันธุ์. (2542). *ยุทธศาสตร์การบริหารงานของสภาตำบล*. กรุงเทพมหานคร : เท็กซ์ แอนด์เจอร์นัล พับลิเคชั่น.

สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์. (มปป.). *แนวคิดภาวะผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงของสหประชาชาติ*. [Online]. Available: <http://suthep.cru.in.th/leader28.doc>

เสกสรร มูลคำดี และคณะ. (2551). *โครงการวิจัยกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านแม่หวาน ตำบลป่าเมี่ยง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

องค์การบริหารส่วนตำบลโคกโคเฒ่า อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี. (2554). *แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. 2554-2556)*. (เอกสารอัดสำเนา).

บรรณานุกรมภาษาต่างประเทศ

- Hall, J., Johnson S., Wysocki A., and Kepne, K. (2010). *Transformational Leadership: The Transformation of Managers and Associates*. [Online]: Available: <http://edis.ifas.ufl.edu/hr020>
- Kjos, B. (2004). *Creating Community - Part 1: Purpose-Driven Change through Transformational Leadership*. [Online]. Available: <http://www.crossroad.to/articles2 /04/community-1.htm>.